

MASKY NÁRODNÍHO DIVADLA 1883 – 1902

PÉREM KRESLIL

FR. AD. ŠUBERT.

JINDŘICH MOŠNA.

S podobiznou autora
[illegible]

V PRAZE

„Politika“ závod tiskařský a vydavatelský v Praze.
Nákladem vlastním.
V knihkupectví Fr. A. Urbánka v Praze
vedle Národního divadla.

1902

Dle fotografie ze závodu V. [illegible] (J. Tomaše) pro [illegible]
ústavech [illegible] — Tiskem [illegible]

Mému milému řediteli
F. A. Šubertovi.
Jindřich Mošna

Dle fotografie ze závodu V. D o n á t a (J. Tomáše) provedeno v grafických ústavech »U n i e« v Praze. — Tiskem »Politiky«.

MASKY

NÁRODNÍHO DIVADLA

1883–1900.

PÉREM KRESLÍ

FR. AD. ŠUBERT.

I.

JINDŘICH MOŠNA.

V PRAZE.

TISKEM »POLITIKY«. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

V KOMISSI KNIHKUPECTVÍ FR. A. URBÁNKA.

1902.

JINDŘICH MOŠNA.

NAKRESLIL

FR. AD. ŠUBERT.

V PRAZE.

TISKEM »POLITIKY«. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

V KOMISSI KNIHKUPECTVÍ FR. A. URBÁNKA.

1902.

Kniha tato jest druhým vydáním práce, vyšlé poprvé v »Národní Politice« v měsíci září r. 1902. Ale obsah rozmnožen o podstatné části, které pro nedostatek místa v listu uveřejniti se nemohly. Teprve jimi a připojenými obrazy studie stala se úplnou.

F. A. Š.

Wáirau, J.

Drobný hubený obličej, mimořádně vyvinutý leb, jehož lysost dává také vystupujícímu čelu zdánlivě mimořádnou výšku, modré, ale pronikavé oči, těkavě všechno okolí do svého přimhouření shrnující, podlouhlý nos, vyčnívající poněkud lícní kosti, pod nimi hubená, vždy holená tvář, úzká široká ústa a malá brada — toť Jindřich Mošna. Měkkost jeho tváře můžeš pozorovat i při pouhém některém sebe menším dojmu, třeba jen z venčí na něj působícím: tak se podává všemu, že téměř viděti, jak je složena z tisícerých nejjemnějších svalů a nervů, dovolujících jí vzíti na sebe vůbec každý tvar, každý výraz.

A což teprve, kdy s Mošnou mluvíš! Díval bys se jen na ten jeho obličej, jak mu hraje při každé větě, každém slově, od brv i víček a kůže čela až do té pohyblivé brady, jak oči jeho svítí, menší se a opět rostou, jak jeho rysy vystupují a se mění každým mihem. V jeho tváři není měkkost vosku, ale měkkost oblaku, páry, schopná minutou vzíti na sebe steré různé formy. A což teprve, když hraje na jevišti nějakou roli! A což dokonce, když ji sehraje mimo jeviště! Když na př. začne mluvit o Harpagonu a tak z nenadání se pustí do úlohy a sehraje ji celou ne na jevišti, kde jsi ty, divák, od něho dosti vzdálen, ale takhle doma, mezi čtyřma očima, bez divadelního kostumu, bez líčení a vůbec beze všech zevních ingrediencí

jeviště, jenom s prostředky denní mluvy a denního světla, tobě zcela na blízku! Tu proudí z jeho živé masky asi taková hra svalů a nervů, jako hra hudby z klavíru, když mistrné ruce vyluzují z něho i různé jednotlivé tony i tisíceré jich skupiny.

Ale nevpadejme do samého středu věcí a to nejlepších. Chceme-li také poznati umělce Mošnu do posledního nervu, nesmíme spokojiti se podíváním se na něj pouze v některých jeho vynikajících úlohách, nýbrž nutno nám vykonati trochu delší cestu z jeho nynějších let šedesátých hezky nazpět — tak daleko, že dále vůbec nemůžeme, tedy až k samému jeho narození. A od té chvíle stopovati, jak a čím se stal tím umělcem nynějším — dramatickým umělcem takovým, že plným právem patřiti bude vždycky k prvním naší doby. Naší doby, nejen k prvním umělcům našeho divadla českého. Pravím to po úvahách více než dvaceti let, a po úvahách sedmnácti let, ve kterých téměř denně jsem jej pozoroval a stopoval, pravím to klidně a z přesvědčení.

I.

Mládeneček a tovaryš. Pobyt ve Vídni. První pokusy na jevišti. Návrat do Prahy a vystoupení v Praze. U putující společnosti. Povolání k českému divadlu zemskému.

Jindřich Mošna se narodil roku 1837 v Karlíně, který tehda byl ne nynějším městem, nýbrž jenom malou předměstskou osadou o nepatrném počtu stavení, několika továrnách a málo obyvatelích. Velkoměstského nebylo na Karlíně nic a v rodině Mošnově ještě méně. Bylť otec jeho Josef kovář, rodem ze Šťáhlav, ale příslušný do nedalekých od Prahy Vršovic, odkud pocházela i Mošnova matka Johanka, rodem Plačková. Z pěti dítek jsou na živu již jen pan Jindřich Mošna a sestra jeho paní Anna Mašková v Libni.

Rodina bydlila v Karlíně, ale otec pracoval ve Vysočanech jako tovaryš. Později zůstávali na Sakrabonce za bývalou Novou branou, posléze v Praze na Václavském náměstí »u Strnadů« (roh Marianské ulice, proti bývalému domu »u Turků«), malém to nízkém domě, který ještě v letech sedmdesátých devatenáctého věku byl kryt pouhým šindelem.

Do školy chodil Jindříšek Mošnů jeden čas v Podole u Prahy, kam jej dali rodiče k učiteli Koubkovi. U toho také se učil zpívat. V Podole navštěvovala jej jednou nebo dvakráte za týden matka. Poněvadž otec vydělal sotva osm zlatek týdně, přivydělávala matka na živobytí tím, že chodila dvakráte týdně — v neděli a ve středu — vypomá-

hat do hostince »na Lišku« za vyšehradskou branou, kterýž hostinec tehdy měl její příbuzný Janoušek.

Později vzali rodiče synka z Podola domů a posílali jej ze Sakrabonky do školy u sv. Jindřicha v Praze. Že synáček prospíval, odhodlal se otec dáti jej k piaristům na reálku, tehdy arci německou. Žactvo reálky, ač ponejvíce původu českého, cítilo se tak německým, že se občas popralo s českým žactvem sousední Budče. Jindřich Mošna vynikal v těchto pouličních bojích za svatou německou věc snad více nežli ve škole v předmětech německy přednášených i zkoušených.

Z té příčiny a poněvadž také rodičům nijak nezbývalo, přerušeno bylo jeho další studium a dán na učení k svému strýci mosazníku Boehmovi na Vodičkově ulici v Praze. U toho pobyl čtyry leta, načež dostal za vyučenou zhotoviv jako »gesellenštyk« mosaznou žehličku. Mistři cechu jej «frajšprechovali« v hospodě »u černé růže« na Starém Městě u králodvorských kasáren.

Událost tato vtiskla se p. Mošnovi na věky do paměti nejen svým vlastním pro vyučence tak důležitým významem, nýbrž i tím, že jako nový nejmladší tovaryš byl dle zvyku nucen přijmout od sklepnice krejcarovou dýmku hliněnku a dáti za ni stříbrný dvacetník! A kromě toho bylo mu věnovati na pivo pět zlatých! Z toho a že byl nucen kouřit, ač dosud vůbec nekouříval, přišlo mu velmi zle.

Jako Pražan a chlapec ducha již tehda velmi čilého všiml si Jindříšek brzo divadla, a jak jen si kdy pomohl k šestáku, spěchával na galerii do divadla stavovského nebo novoměstského na odpolední česká a na večerní německá představení. Nebylo to příliš zhusta, ale dostačilo, aby sobě divadlo velice zamiloval. V českých představeních hrávali Chauer, Grabinger, Kaška, Lapil, Byl, Feistmantel, Krumlovský, Grauert, J. J. Kollár, Kollárová, Pešková, Hynková, Bollardová a jiní. Představení nad míru

bavila mladého studenta i učedníka. Vracel se k nim v mysli i mezi učením, vypravoval o nich leckdy doma a jako sta jiných mladíků představoval sobě i on, jak by to bylo krásné, kdyby také tak mohl vystupovati jako tam ti rytíři i milovníci dole na prknech, na která se díval s nejvyšší výše divadla.

Vedle této záliby pocítil touhu podívat se někam dále do světa. Praha byla mu již tuze známá, ovšedněla mu. Hnalo jej to z ní ven, někam jinam, aby poznal jiná města, jiné země, jiné lidi. Když tedy dostal za vyučenou, rozhodl se s chutí, že půjde na vandr, bez něhož tehdy vůbec nebylo sobě možná mysliti řádného tovaryše řemeslnického. Cílem mu byly Rakousy, města Linec a Vídeň.

V Praze v židech koupil sobě pinkl, matka mu do něho dala tři hedvábné šátky, asi tolik košil, něco jiného prádla a nějaký ten kus šatstva. Mladý tovaryš opatřil si kromě »wanderbuchu« i dva soudruhy, kováře a truhláře — a obdržev od otce tři zlaté šajnů, s lehkým srdcem se rozloučil s rodiči i Prahou a vyrazil po vlastních do Lince. Když se tam přes Budějovice dostal, neměl už v kapse nežli stříbrný desetník! V Linci nechtěl zůstati — hlavním jeho cílem byla Vídeň. Ale, jak jen se tam protlouci! I na cestu bylo třeba aspoň něco peněz, i k tomu, aby mu úřad vůbec dovolil, do Vídně se odebrati. K vůli tomu bylo nutno vykázati se aspoň nějakou sebe menší hotovostí. Ale mosaznický tovaryš postrádal jí nadobro.

Z té bídy pomohl jemu jeho spoluvandrovník, půjčiv mu na hodinu tři zlaté, jen aby je mohl Mošna ukázati úředníku jako své jmění. Ze svého desetníku si koupil Mošna bochník chleba, nocleh na herberku měl zdarma, a na štěstí dostal se za neplaceného veslaře na nákladní loď, která plula k Vídni. Ale chleba mu spadl mezi pytly na dno lodi do vody a nebylo možná jej nahoru dostati! Na noc zastavila loď v Moelku. Mošna i jiní vandrovníci měli jíti na nocleh do hospody. Mošna neměl ani krejcaru, ale

sklepnice, která vybírala na slámu, přece jej zadarmo nechala v hospodě. Na koupení nějaké sebe chudší večeře nebylo pomyšlení. Tu spatřil na okně půl bochánku. Nemaje do čeho kousnout a krutý hlad čím ukrotit, sebral chleba a nasytil se. Když ale ostatní ctěná společnost v hospodě se počala prát a začalo tam býti tuze zle, zdvihli se všichni vandrovníci a vrátili se na loď, kde ulehli na holé pytle.

S bídou dovandroval Mošna do Vídně slupnuv mezi dnem jen nějakou tu sušenou hrušku nebo švestku, která se vyvalila z pytle, náhodou, či vlastně tovaryšovým kapesním nožem, ve švech povolujícího. Ve Vídni Mošna hned zastavil své tři hedvábné šátky a dostal na ně zlatku. Herberk slévačů byl na Mariahilfu. Ale milý tovaryšek, nechtěje na něm přes den civěti, sebral se a vyšel si — do areny ve Fünfhausenu. Dávali tam frašku »Trommel und Trompete«.

Poštěstilo se mu nazítří nalézti práci v Simeringu u Vídně. Odebral se tam chutě, ale dlouho tam nepobyl. Pan mistr koupil totiž od kteréhosi dělostřelce z arsenálu lacino kus mosazi. Vyšlo na jevo, že byla ukradena — a dělostřelec i mistr octli se za mřížemi. V dílně se přestalo pracovat a Mošna odešel zase do Vídně, kde »na glacis« padl u kteréhosi zámečnického mistra na dobrou práci. Vydělával 15 zl. týdně. To bylo pro mladého tovaryše skoro jako kus štěstí. Ale ještě větší o něco, byť i jen pod rouškou naprosto všední, přinesla mu náhoda, když hledal byt, vlastně pouhou postel.

Nalezl ji totiž u choristy, angažovaného při divadle v Josefově. Tím i mezi dalším řemeslováním otevřelo mu divadlo svou postranní branku. Že uměl zpívati — Mošna měl tenor — brával jej jeho domácí nejprve na kůr do kostela v Lerchenfeldu. Ale Mošna netoužil jen na scenu církve, nýbrž i na scenu její dcery, na divadlo. Prosil svého domácího, aby jej někdy s sebou vzal nejen do

divadla, nýbrž i za kulisy, ano na samu scenu divadla. Ochotný chorista mu to slíbil, oznámil u ředitele Hoffmanna, že má známého s výborným tenorovým hlasem a prosil o dovolení, aby mladík mohl bezplatně účinkovati někdy na divadle. Ředitel dovolení dal a tak chodil potom Mošna se sboristou do různých zkoušek. A když jeho domácí někdy onemocněl, zastupoval jej vůbec Mošna na jevišti. Honorářem dostával po stříbrném desetníku, který někdy — Mošna byl tehda hrozný marnotrata — nechával inspicientovi, aby jako ani on už proti tomu nic neměl, že chodí neangažovaný člověk za kulisy, ano i na jeviště.

Vedle toho svého ochotnického působení v Josefově navštěvoval Mošna až dvakráte týdně — v neděli vždycky — burgtheater, kde tou dobou byli angažováni mimo jiné Baumann, Maixner, Anschütz, Laroche, Fichtner a Loewe. Také v Carltheatru býval na galerii častým hostem. V tomto divadle nejvíce na něj působila trojice slavných komiků Treumanna, mladistvého, Nestroye, drastického komika a Scholze, komického otce.

Jda bezděky více a více za kouzlem divadla, kupoval sobě Mošna i jednotlivé sešity divadelních her z »Groschenbiblioteky«, četl si potichu hry a polohlasně jednotlivé monology a sceny, napodoboval doma jednotlivé herce, zvláště komika Scholze, — a po neuvědomělé náklonnosti k divadlu počal již ponenáhlu docela vědomě toužiti po tom, aby mohl řemesla nechat a »dáti se k divadlu«.

S tímto svým úmyslem svěřil se svému domácímu a ten jej povzbudil, aby se ucházel o nějakou episodku u režiséra Forsta v josefovském divadle, kde Mošna byl po čase už jako doma. Forst — bývalý to člen divadla Stoegrova v Praze — znaje Mošnu z jeho účinkování ve sboru a komparsech přidělil mu nejprve — úlohu tanečníka na místo onemocnělého člena baletu! A hle, Mošna vytančil znamenitě i úlohu první i jiné a byl přešťasten, když po čase dostal slovní — dvouslovní — úlohu ve

hře »Der Wirth von Hetzendorf«. Hrál v ní vozku, a pronesl svá dvě slova tak dobře, že dostal krátce na to skutečně malou episodu a sice v lupičské hře »Die beiden Grasl«. První úloha poněkud samostatnější, první vystoupení solové! . . .

Byl to třetí rok pobytu Mošnova ve Vídni. A vystoupení se podařilo. Mošna hrál episodu lupiče a když vojsko se blížilo k hospodě, kde byli shromážděni Graslové a jejich kumpáni, vylétl mladý lupič s jeviště oknem za kulisy takovým způsobem, že svou mrštností vyvolal v obecenstvu velikou sensaci. Ale i jinak šlo všechno dobře, režisér Forst byl úplně spokojen a přiděloval od té doby mladému učni dramatického umění úložky častěji.

Tak se prodlabal mladý tovaryš na prkna divadelní už i jako episodista-solista. Byl šťasten, učil se pilně a mohl se účastniti i zkoušek, protože nepracoval u mistra celý den, nýbrž měl mzdu od kusu. Ve svých divadelních výkonech byl neobyčejně svědomitý — a také marnotratnictví záhy se odnaučil, ponechávaje si nadále sám honorář za vystoupení — stříbrný to dvacetník. Hrál v celé řadě her, mezi jiným ve »Wiener Leben«, »Marmorpalast«, »Blumengeister« a v jiných.

Angažován arci pevně nebyl, ale divadelnímu kouzlu a ďáblu propadl i při těch episodách úplně. Již nabyla v něm vrchu myšlénka, že nechá řemesla docela a věnuje se nadobro jen divadlu. Arci při episodách zůstati nechtěl — ano jeho ideálem nebyl také tehdy ani Josefov, nýbrž hned burg, dvorní divadlo vídeňské. Měl docela dobře. Byloť úplně jedno, toužiti po tom či po onom a tak zatoužil hned po nejvyšším. Arci věděl dobře, že do burku jest cesta dlouhá — a tak se dal na ni prozatím přes Meidling. Cítil v sobě vzlet a sílu ku mladým vážným milovníkům.

V Meidlingu, blízko u Vídně, hrála kočující německá společnost. Mošna požádal režiséra Kohla, aby jej k ní

odporučil a řiditel společnosti jej skutečně přijal. Prozatím také ne za člena pevně angažovaného, nýbrž na honorář 2 zl. šajnu za jedno vystoupení. Ale již to byl rozhodný pokrok i v umění i v honoráři a proto se odebral mladý umělec do Meidlingu a hrál tam milovníky, Konráda v »Mlynář a jeho dítě«, ve hře »Giftmischerin« a v jiných.

Nedošel sice hned toho, aby kromě Meidlingu se stal známým v samém burku, ale prozatím si odtud udělal známost s divadelním agentem. Jeho prostřednictvím kynulo Mošnovi již i pevné engagement, a sice ke kočující německé společnosti ředitele Strampfera v Temešváru. Měl býti přijat na malé role slovní a zpěvní s gáží 30 zl. měsíčně. To znamenalo nový mezník na počaté pouti umělecké — úplné věnování se umění dramatickému, záměnu polovičného dosud diletanství se skutečným povoláním hereckým.

Ale milému Mošnovi bylo k jeho svrchovanému prospěchu souzeno, aby se nestal německým hercem v Temešváru, nýbrž nejprve německým a potom českým v Praze. K tomu došlo tak. Mladý adept umění byl také státním občanem rakouským a tedy i povinen dostaviti se ve dvacátém roce k rekrutýrce. Tak chtěj nechtěj musel poněkud odložiti rozhodnutí o engagementu do Temešváru a vrátiti se po čtyrletém vídeňském pobytu do vlasti. Rekrutýrku si odbyl v Karlíně, kde ku své radosti byl pro svou vychrtlost uznán nezpůsobilým k nošení břízy. Radost jeho ještě se zvětšila, když mu představený vršovické obce domovské jako rekrutovi vyplatil 3 zl. šajnů.

Plán s Temešvárem vykouřil se J. Mošnovi za nedlouho z hlavy, ale nikoli plán, státi se hercem. V Praze nastoupil jako tovaryš opět u strýce Boehma, ale při tom navštěvoval opětně pražská divadla a chodil i ku Švestkům v Mikulášském klášteře, kde tehdy pilně se hrálo, arci dosud skoro výlučně německy. Pavel Švanda ze Semčic byl toho divadla režisérem, Donovský inspicientem. Mošna

seznámil se s oběma a hnán stále mocnější touhou dostati se nadobro k divadlu, vyžádal si na režiséru Švandovi, aby mohl zdokonalovati se u něho soukromí v umění dramatickém.

Švanda přivolil, Mošna chodil k němu do bytu i učil se u něho úlohám německým a spolu některým českým. Po česku naučil se zvláště Kosinskému, Mortimeru a Dimitrovi. Ob čas hrával u Švestků, až konečně přímluvou Švandovou, Mikovcovou a přispěním Jos. J. Kolára dostal se konečně na jeviště stavovského divadla v Praze. Zdali k tomu také trochu pomohlo kouzlo šesti nových mosazných svícnů, které pan tovaryš vlastní rukou ulil a komusi věnoval, kronika nepraví. Nejvíce k tomu přispěla šťastná náhoda.

Kterousi neděli mělo se totiž dávati české představení Schillerových »Loupežníků« --- ale na neštěstí nebylo tu Kosinského. Pokorný, který jej hrával, byl právě odveden a tak představení povážlivě plavalo. V pátek dostavil se Mošna s velikým respektem a doporučným lístkem Ferdinanda Mikovce k Jos. J. Kolárovi. Když Kolár přečetl lístek, vyzval Mošnu, aby mu tedy něco »zadeklamíroval«. Mošna počal Kosinského. Ale sotva že přednesl několik řádek, přerušil jej Kolár otázkou: »Mohli by to v něděli hrát?« Toť se rozumí, že Mošna chutě odpověděl: »Můžu.« Neboť co nemůže ten, kdo chce dostati se k divadlu! Třeba přes noc se naučí největší úloze a nazítří večer ji sehraje. »Tak přijdou v neděli na zkoušku,« zaznělo Mošnovi jako poselství nebeské z úst Kolárových.

Mošna byl v devátém nebi. V neděli ráno zkoušel, odpoledne hrál — otec jeho byl přítomen na galerii — a při zkoušce i představení se líbil. Dostal tedy pro následující neděli roli Holokopytenka ve Fričově »Tarasu Bulbovi« a jako třetí roli studenta ve hře »Král Václav a jeho kat«.

Líbil se, líbil, ne mnoho, ne málo — ale na engagement u stavovského divadla bohužel nebylo přece jen pomýšlení... Ani honoráře neuviděl!.. I dal mu Pavel Švanda odporučení ku Prokopovi, který právě hrál se svou společností na Smíchově.

Prokop jej vlídně přijal a svěřil mu hned malou úlohu v kuse »Tři dnové ze života karbaníka«. Když pak odjel Prokop se společností do Králové Dvora, psal mu odtamtud, chtěl-li by k němu »za milovníka a pro jiné úlohy«. Mošna se nedal pobízeti. Složil nádobí — řemeslo u strýce Boehma nemělo právě zlaté dno — a odjel k Prokopovi.

Domníval se, že jest v Králové Dvoře. Ale když tam s nouzí dojel, uslyšel, že den před tím Prokop se odebral do Náchoda. Mošna dal tedy své zboží naložiti na trakař a jel do Náchoda. Trakařníkovi se náklad cestou protížil, i byl by snad nechal Mošnu i s kufrem někde na cestě, kdyby velkomyslný pasažer nebyl se nabídl, že trakař kus cesty sám poveze. Tak se pán i sluha bratrsky střídali až do Náchoda. Dorazili tam večer a Mošna vyhledal ihned ředitele Prokopa v hospodě. Mladý nováček byl vřele uvítán a dostal úlohy na druhý den. Po namahavé cestě při trakaři zemdlený Mošna učil se celou noc úloze doktora Kořínka v Řezníčkově činohře »Syn chudého otce« a když po bedlivé přípravě vystoupil — obecenstvo se mu vysmálo! Zakoktalť se strašlivě a propadl na dobro. Prokop mu dodával kuráže, ale druhá úloha byla ještě nešťastnější. Dali mu hrát velikého rytmistra v Kaisrově »Knězi a vojáku«. Postavili mu na hlavu velikou přílbu, která se na jeho hlavě při každém pohybu točila jako mlejnek, po boku měl dlouhý palaš, vlekoucí se za ním do půl jeviště, obecenstvo se smálo, herci se smáli, — Mošna byl zoufalý.

Druhého dne troufal si na ulici teprv u večer i plížil se do divadla kradmo, ale odhodlaně. Dávali se Schille-

rovi »Loupežníci« a Mošna měl Kosinského, úlohu, v nížto byl už v Praze a před tím i v Meidlinku u Vídně vystoupil a tedy ji měl dobře nastudovánu. Paní Prokopová mu připravila pěknou garderobu, zakládala pro malou postavičku kabátek jak mohla, ustrojila si ho jako loutku a v třetím aktě vystrčila ho z kulis. Šlo to! Obecenstvo bylo deklamací Mošnovou jako vyměněno a široká tvář Prokopova zářila, neboť poznal rázem nadání Mošnovo i když byl Mošna propadl. Mošna utržil za Kosinského mnoho potlesku a druhého dne hned ráno se procházel pyšně po náměstí náchodském.

Učil se pilně a měl pro druhou stanici, Nové Město nad Metují, nastudováno několik pěkných úloh. Prokop se zálibou dával Mošnu všem hercům za příklad. Mošna nezdráhal se hráti žádnou úlohu, ale nejvíce liboval si jako milovník. Julius v Körnerově »Hedvice«, Lancelot v »Griseldě«, Vítek v Macháčkových »Ženiších«, Hynek v »Králi Václavu« a podobní mazánkové byli jeho koníčky. A jakkoliv míval vždychy úspěch neobyčejný, kdykoli hrál náhodou nějakou úlohu komickou, lpěl na svých milovnících houževnatě. I hrál tedy ponejvíce milovníky u společnosti Prokopovy v České Skalici, Jaroměři a Nové Pace.

U Prokopa gáže se neplatila, hrávalo se do dílů a ty nebývaly ani tehdy valné, kdy hodně obecenstva se dostavilo. To bývalo příčinou nemilých výstupů a Mošnu to brzy omrzelo. Ze šesté stanice, z Jilemnice, Prokopovi upláchl a šel v únoru 1860 do spořádanějších poměrů k Štanderovi do Klatov (jenž řídil společnost Kulasovu). Při této společnostti dostal se — jak J. L. Turnovský, ještě roku 1889 dí ve svém vypravování o běhu života Mošnova, které jsem právě částečně uvedl — »v pravou kolej«, počal hrát úlohy komické.

Režisér Polák všiml si totiž při Mošnově zpěvní úloze komické, že Mošna má slibnou žílu komickou a způsobil, že mu hned na to byly dány další úlohy komické, a sice

JINDŘICH MOŠNA.

„Naši furianti."
Dubský.

učitele Slovíčka v Tylově »Lesní panně« a Jiříka v »Jiříkově vidění«. Mošna měl u obecenstva značný úspěch — a poněvadž bylo řediteli i režisérovi zjevno, že v mladém umělci jest o mnoho větší nadání pro komiku nežli pro role milovnické a společnost také právě jiného výborného komika neměla, přidělovali Mošnovi od té doby hlavně role komické.

Se společností Štanderovou prodlel Mošna v Domažlicích, Sušici, Strakonicích, Blatné, Písku, Jindřichově Hradci, Táboře, Benešově a jinde. Po půldruhém roce vypravil se od Štandery ze Smíchova s Polákem, Libickou a Jankovským k českoněmecké společnosti Siegeově do Českých Budějovic a do Jindřichova Hradce. Tam však dlouho nevytrval a vrátil se r. 1862 k Štanderovi na Moravu. Měsíčné gáže měl 40 zl. r. m. Naposledy hrál u něho v Přerově. Odtud, byv vyzván Pokorným, který jako režisér vedl v Plzni u Walburga-Weseckého české hry, odejel do Plzně. Bohužel české hry v Plzni tehdy ještě se nevyplácely. Ředitel rozpustil tedy českou společnost, ale podržel J. Mošnu, J. Seiferta a sl. Slavinskou, kteří hráli česky i německy, pro hry německé, činohry i operety.

Mošnovi bylo konati to všechno za 35 zl. r. m. měsíčně, ale dobyl si při tom již jména jako velmi nadaný komik, tak že obracel k sobě pozornost i pražského divadla českého. To vypracovalo se zatím z bývalého podruží k samostatnosti a potřebovalo nových dobrých sil. Když zemřel herec Sekyra, přijel režisér prozatimního divadla Pavel Švanda ze Semčic do Plzně a ujednal s »Mošničkou« pohostinské hry v Praze za účelem engagementu. Soupeřem byl tehdy Mošnovi Vilhelm, který rovněž o engagement se ucházel.

Jindřich Mošna vystoupil na prozatimném divadle poprvé dne 28. března 1864 v odpoledním představení — v první to hře za nového ředitelství Liegertova — v úložce

posla Pindara v Shakespearově »Juliu Caesarovi«. Po té hrál Cypriana v Elmarově »Pod zemí« a jako třetí úlohu a nejlépe Jiříka v Tylově »Jiříkovu vidění«. Mezi Mošnou a Vilhelmem padl šťastný los rozhodnutí na stranu Mošnovu.

Angažování jeho bylo štěstím hned na tři strany: i pro mladého umělce samého, i pro ústav, jemuž se stal jednou z hlavních opor uměleckých, i pro českou tvorbu dramatickou, které jest silou neobyčejně platnou, pro ni přímo jako stvořenou.

Úroveň pak, na kterou v Národním divadle dospěl p. J. Mošna v oboru charakterních úloh veseloherních a vážných, k jeho osobní individualitě přiléhavých, patří k nejvyšším bodům umění hereckého — byť i nehrál úlohy hrdinův. —

Pokusím se nakresliti jeho uměleckou masku. Arci jen hlavními konturami. Bavilo by mne jíti až do takových podrobností, že bych rozebral do nejjemnějších nitek a nervů řadu jeho hlavních úloh. Byl by to úkol velmi vděčný, ale příliš veliký, ba nemožný. Budiž proto přijata práce v mezích poněkud užších, vážená z mých osobních poznatků o panu J. Mošnovi zvláště v Národním divadle.

*

Abychom měli náležitý rozhled po celém sadu umělecké činnosti páně Mošnovy, nutno nám nejprve popatřiti, jaké úlohy hrával v jednotlivých hlavních obdobích a jak buď úmysly divadelních správ anebo zevní okolnosti vedly jej tu do šíře, tu do výše. Potom se obeznámíme s povahou jeho uměleckého nadání i s jeho zdroji a pomůckami, s jeho uměleckou prací i s okruhem a mezerami jeho tvorby. Později se podíváme jako »škulinou ve zdi«, kterak umělec studuje své úlohy a vytváří své postavy, a

oceníme jeho význam pro umění divadelní a českou tvorbu dramatickou i pro české divadlo vůbec.

Chtěl bych míti mým slovům tolik čtenářů, kolik měl pan Jindřich Mošna až dosud divákův a posluchačů!

II.

Mošnovy úlohy v divadle Prozatimném. Úlohy v divadle Národním. Čím se jeví nadání umělcovo. Pozorování a napodobení postav umělcova ústředí. Umělcův fond osobní. Tvoření uvědomělé. Tvoření neuvědomělé.

Jaké hrál pan J. Mošna úlohy? Od jeho příchodu k Prozatimnému divadlu pražskému hleděno na Jindřicha Mošnu po několik pětiletí skoro výlučně jako na komika, a to jako na komika hrubšího zrna. Příčinou toho byla vrozená jeho síla komická, tvořící od počátku živelnou součást jeho divadelního nadání, a mimořádné úspěchy, jichž dociloval úlohami toho druhu.

Proto zaměstnávaly jej správy divadelní za souhlasu kritiky a k velikému potěšení obecenstva v činoherních kusech skoro výlučně úlohami komickými ponejvíce drastickými, nejednou i groteskními. Jen vyjímečně připadaly jemu úlohy jemnější komiky charakterní a dobromyslné. Dobře ještě bylo, že mohl hrát od počátku skoro sám jediný úlohy komiky naivní (mladistvé), pro které nebylo jiných herců. Pro úlohy komiky charakterní byl tu na prvním místě František Kolár, pro úlohy starších osob povahy dobromyslné v pozdějších letech Frankovský.

Kromě úloh ve starších původních hrách Klicperových, Tylových a novějších Jeřábkových, Štolbových, Pflegrových, Šamberkových, Kavkových, Pinkasových a j. hrával pan Mošna v činohře na počátku hlavně ve fraškách

*

Nestroyových — od kteréhož spisovatele dávala se v letech šedesátých celá řada her — Kaiserových, Hoppových, Pohlových, Kalischových, Weihrauchových, Kotzebuových, Costových, Elmarových, Putlitzových, Goernerových, Langerových, Haffnerových, Jacobsonových, Grünových, ve hrách Raimundových, i vůbec ve feeriích a výpravných hrách nejrůznějšího původu cizího. V letech sedmdesátých kromě toho v německých veselohrách a fraškách Mosrových, Benedixových, L'Arrongeových, Kneislových, Meislových, později Schoenthanových, francouzských Meilhacových a Halévyových, Hennequinových, d'Enneryových a Cormonových, Labicheových, Vasinových a Boyerových, Dumanoisových a Lafurgeových, z původních her Sokolových, Stroupežnického, Šamberkových a j.

Jen sem tam připadla p. Mošnovi pozoruhodnější vážná úloha, jako na příklad Ivana Antonyče Razplujeva v Suchovo-Kobylina »Svatbě Krečinského« (1867), nebo charakterní úloha veseloherní ve hrách Shakespearových (Autolykus, Tranio, Břečka, Šklebílek, Pískálek-Thioba, Lancelot), Molierových (Jodelet), Calderonových (Nuño) a j.

Když koncem let šedesátých a po celé desítiletí sedmdesáté rozlila se po světě kalná záplava operet, ve které divadlům dobře lovily se peníze, nebylo jediné operety, ve které by komik-zpěvák Jindřich Mošna nebýval měl úlohu, a sice pravidlem velikou, kdežto v lepších činoherních pracích bylo mu uspokojovati se pravidlem úlohami nepatrnými. Ať to byla práce genialního Offenbacha nebo posledního německého operetního kapelníka, jenž bral své melodie kde mohl, ve všech bylo p. Mošnovi hráti a zpívati.

Dělal tedy v Offenbachově »Orfeu v podsvětí« boha Jupitera, v »Princezně Trebizondské« Cabriola, v »Banditech« Gloriu Cassis, ve »Sličné Heleně« krále Menelaa, v »Daphnis a Chloë« boha Pana, ve »Velkovévodkyni z Gerollsteinu« barona Puka, v Suppéově »Donně Jua-

nitě« Pomponia, ve »Fatinici« Štěpána, v Bendlově »Indické princezně« princova famula Ispahaniho, v »Žádný muž a tolik děvčat« otce Mrkvičku, v Lecocquově »Angot« Ternita, v »Probuzeném lvu« Placida, v »Krásných Gruzinkách« dozorce haremu Bobolu, v »Lazzaronech« Faloppu lazzarona, v »Lodi v přístavu« Piffarda, klíčníka přístavního domu, v »Milenec na střeše« učence Vlčichoda Křivonosku, v »Gracielle« baronı Rafaela z Montefiasca, v »Morille« úředníka Asturia, ve »Fanchon, námořní kadet« donna Januaria Sonza Silvu e Pernambuco, v »Camargo« banditu Tournevisa, v »Pouti do Mekky« Vendelína Skokánka, v »Krejčích z východu« krejčího Mufti Náprstka, v »Ostrých hoších« starého havíře Fleka, v »Dívčím ústavě« sluhu Bartoše, v »Králi Mrkvičkovi« úlohu titulní, v »Methusalemu« Cipriana a v jiných rozpustilých produktech toho druhu postavy jiné.

Že v oné době frašek se zpěvy a beze zpěvu, operet a feerií talent Mošnův se nezvrhl v talent hansvuřtovský, ta okolnost podává nejvýmluvnější svědectví o síle skutečně vzácného nadání Mošnova i jeho nezlomných snah uměleckých. Jak snadno bylo při jeho úlohách utonouti v pouhé parodii, grotesknosti a hansvuřtovství vůbec! Byltʼ zaměstnán v oné době ve více než třiceti různých operetách, z nichž mnohá tím častěji se dávala, čím byla hrubší a čím drsnější kašpárkovství a clownovství z ní na obecenstvo se sypalo a jeho branicemi otřásalo.

Nehledím však nikterak s patra ani na výkony Mošnovy ve fraškách a operetách. V pracích Nestroyových a jiných leckdy vytvořil postavu výbornou, zvláště šlo-li o postavy z lidu. A i v operetách mnohá jeho drastická nebo groteskní figura svědčila o velkém umění. Vždyť i v pitvorách jeví se často síla Breughela nebo Rodina.

Ale o takovém skutečném byť i bizarrním blýskání umění Mošnova i v takových hrách nebylo v posudcích kritických ani slova. Každý pravidlem se spokojoval jeho

přirozenou a všechno obecenstvo bavící vervou komickou a nikdo si nedal práci, zabývati se poněkud hloub aspoň touto silou a způsobem, jakým jí Mošna užívá. Tím méně nadáním jeho vůbec, zjištěním všech jeho pozoruhodných stránek a zdrojův i prvků toho, čím a jak zobrazuje postavy komické. Kdyby bývalo k tomu došlo, bývala by snad kritika aspoň poznala, že nejpůsobivějším činitelem v Mošnově komice jest jeho charakterisování postav komických a rozlišování jedněch od druhých, — a snad by bývalo někomu záhy připadlo využiti tohoto vzácného nadání i směrem vážným.

Nestalo se tak, ale p. Jindřich Mošna neutonul přece ve sprosté frašce a sprostší operetě. Zachovala jej přirozená síla jeho velikého talentu dramatického a ta okolnost, že on sám neviděl životního cíle svého v pouhém fraškářství. Ačkoli byl vržen do jeho víru, udržoval sobě přece stále smysl pro jemnost veselohry, pro umění charakterisování, ba i pro úlohy vážné. Stále před ním třepetalo světélko snahy z dob, kdy ještě myslil, že bude hráti úlohy milovnické a později jiné vážné, kdy jej unášelo ovzduší vídeňského burgtheatru.

Svědectví tomu nejlepší dává ta okolnost, kdykoliv i uprostřed záplavy frašek bylo mu popřáno hráti úlohu veseloherní nebo dokonce, ač výminkou, úložku vážnou, třeba sebe menší, že ji vždycky prodchl a oživil skutečným uměním, veškery fraškovité a operetní rutiny prostým. Tu věc vytýkám s důrazem, poněvadž ne každý nadaný herec těch dob zbavil se později ve svých jiných výkonech uměleckých občasného přídechu operetního.

Mošnův Kotrč v Klicperově »Ptáčniku«, sudí v »Rohovínu čtverrohém«, Isidor Slovíčko v Tylově »Lesní panně«, Jiřík v »Jiříkovu vidění«, Jota professor v Jeřábkových »Cestách veřejného mínění«, Drobeček ve »Služebníku svého pána« i Vasil v »Carovu kurýru«, ba řeknu sám ten při veškeré grotesknosti výtečně — byť i ne úplně

v Klicperově smyslu — stylisovaný Hadrian z Římsu nebo neméně groteskní Pecka v Šamberkově »Jedenáctém přikázání«, jsou dokladem, kterak Mošna dovedl vždycky držeti se v mezích uměleckých a jak celou teplotou své umělecké mysli věnoval se i uprostřed spousty sprostých frašek a operet postavám, na nichž mohl osvědčiti své ryzí snahy umělecké.

Kdož nejdříve a nejvíce ocenili neobyčejnost uměleckého talentu Mošnova, byli čeští dramatičtí spisovatelé, kteří se zábřeskem zdravého, osvěžujícího realismu let sedmdesátých a osmdesátých počali tvořiti ve svých pracích postavy životné. Kromě interesu všeobecně uměleckého vedl je k ocenění p. Mošny i jejich interes osobní — poznati náležitě umělecký charakter každého herce k vůli správnému obsazení úloh v jejich vlastních hrách. A když v Národním divadle zavládla ve výběru her seriosnost a původní produkce v něm rozkvetla měrou nebývalou, nastaly i Jindřichu Mošnovi doby, jeho nadání a jeho umělecké mohutnosti daleko příznivější.

Tu místo frašek Nestroyových, Kaiserových, Hoppových atd. a na místo operet vstoupila z cizích literatur do popředí díla vážná. Fraška i opereta potlačena v prvních letech Národního divadla vůbec a i později připouštěna jen výminečně. Původní literatura postavena do první řady a v ní za krátko vyspěl ve zdravé a zdárné plody zvláště ten směr realistický, který mimo jiný důležitý význam také nadání Jindřicha Mošny byl nejbližší a pro jeho rozvoj důležitosti zvláště veliké.

V dramatech a veselohrách Stroupežnického, Šimáčka, Štolby, Jiráska, Svobody, Mrštíka, Štecha, Pippicha, Preissové, Vikové-Kunětické, Abela, Šmahy, Ladeckého, Legera, Červenky, Kukly a jiných byly úlohy Jindřichu Mošnovi zvláště blízké, nejednou i vděčné tak jako ve hrách Klicperových, Tylových, Jeřábkových, Šamberkových, Sokolových, Raymannových a j. Jinak připadaly J. Mošnovi úlohy

i v četných pracích, které povahou svou byly jemu sice vzdálenější, ale doznaly od něho stejné péče a mistrného provedení. Byly to práce Vrchlického, Adámka, Zeyera, Kolára, Rutha, Kvapila a j.

Hojné pěstování her slovanských poskytovalo tvoření Mošnovu pole stejně vítané a úrodné jako hry Molièrovy a Shakespearovy. I ve veselohrách německých a veselohrách nebo jednotlivě dávaných fraškách francouzských nalézal J. Mošna úlohy, jež jeho provedením velice získaly, byť i postavy jejich nedosahovaly té životní plastičnosti jako postavy her z jeho vlastního osobního ovzduší.

Úlohami her hlavně rázu realistického vyšinul se J. Mošna v Národním divadle vysoko i jako umělec i v charakterních úlohách vážných, ve kterých dříve žádná správa divadelní by nebývala sobě troufala soustavně jej zaměstnávati. Ladislav Stroupežnický, nejsa ještě dramaturgem, přítomen byl v letech sedmdesátých v areně hře »Pražští studenti na prázdninách«, ve které pan Mošna hrál obilního lichváře Houžvičku. Stroupežnický počkal sobě po představení na Mošnu a řekl mu, že jest přesvědčen, »že z něho bude charakterní herec«.

Bystrozraká předpověď dramatického spisovatele došla po létech splnění. Veškeré veřejnosti nejnápadněji stalo se tak úlohou Molièrova Harpagona r. 1885. Ale ani Stroupežnický, stav se dramaturgem, nedoufal, že by Mošna byl s takové charakterní úlohy prvého řádu, jakou jest Harpagon v »Lakomci«.

Podávaje r. 1884 návrh na obsazení této hry, pro niž od J. Vrchlického byl objednán nový překlad, odporučil Stroupežnický pro Harpagona Františka Kolára, jehož jméno již také na úlohu napsal. Tentokráte jsem s návrhem nesouhlasil. Sledovav p. Mošnu ve všech jeho hereckých výkonech, nabyl jsem přesvědčení, že právě pro Harpagona jest celým svým nadáním jako stvořen, nemluvě ani o jeho zevním habitu, k této úloze výborně připadajícím.

Není nutno, aby zevnějšek herce naprosto souhlasil s obrazem, jejž sobě o té které postavě činíme, ale souhlasí-li, jest to výhodou mnohdy velikou. Mimo to bylo na výborném umělci Frant. Kolárovi tehda již nesnadno žádati, aby ve svém věku převzal úlohu tak namáhavou.

Přidělil jsem tedy Harpagona p. Mošnovi, jsa jist, že jím bude sehrán znamenitě, třeba že s některé strany vesele se očekávaly jiné konce. Nezklamal jsem se. Pan J. Mošna dne 20. května 1885 Harpagonem překvapil a uchvátil. Zdařilyť se mu znamenitě nejen jemné momenty veseloherní a charakteristika klassické ve svém jádru vážné postavy Molièrovy, nýbrž i všechna místa výrazně vážná a zejména ono dramatické až tragické místo polovičného šílení Harpagonova nad ztrátou peněz.

Roku následujícího sehrál p. Mošna Kyrala v »Janu Výravovi«, učiniv z něho, jak v jedné kritice se pravilo, »rebelanta z jedné litiny, postavu plnou karakteristické síly a pravdivosti«. Připomínám tuto roli jen proto, že celou svou zakyslou a příkrou povahou byla mu ze všech dosavadních vážnějších úloh nejvzdálenější. Po té následovala v květnu 1887 úloha teplotou a srdečností dýšícího dědečka Dubského v »Našich furiantech« od Stroupežnického.

Harpagonem prorazil sobě p. J. Mošna cestu k celému jednomu lánu charakterních úloh veseloherních i vážných a vyspěl vůbec v Národním divadle v umělce prvého řádu. Arci bylo nutno — tak jako u každého jiného herce — udržovati jej pouze při úlohách jeho umělecké individualitě přiměřených, aneb aspoň jí blízkých. Mělť a má i obor Mošnova tvoření své meze a hranice, přes které jíti mu jest, jak později se zmíním, buď nesnadno buď naprosto nemožno. —

*

Tím dostáváme se již k pozorování samého nadání páně Mošnova, ke zdroji jeho umělecké tvorby, k jejím pomůckám a k mezím tvůrčí síly umělcovy.

V čem spočívá nadání páně Mošnovo?

V neobyčejné duševní síle a dovednosti, vtělovati úlohy her v intenci spisovatelově v rázovité postavy a povahy, tedy s určitými a od sebe navzájem odlišnými profily duševními i tělesnými a uváděti je na jeviště způsobem naprosto životným a tak, že osobní individualita hercova, která by jinak přivodila do výkonu jednotvárnost, při tom ustupuje silně do pozadí, téměř úplně mizí.

Prostředky a pomůcky k tomuto uměleckému tvoření páně Mošnovu jsou dílem fysické, cvikem uměleckým vyškolené, dílem duševní.

K prvním patří zvláště jeho hlas o rozsáhlé skále tonů, nejrůznějšího zabarvení a vnitřním výrazu, jeho tvárná měkkost obličeje, schopná veškery výmluvné mimiky, a svižná postava umělcova, jež gestikulací, pohyby těla i samým držením jeho výrazně doprovází myšlénky a pocity té které postavy.

Prostředky duševními jsou p. J. Mošnovi schopnost, pozorovati pronikavě lidi běžného života po jejich vlastnostech fysických a duševních, napodobovati je i způsob celého jich jednání i přímo vžíti se do jejich názorů a všelikých duševních hnutí, dále sama jeho kmenová a sociální blízkost a příbuznost postavám lidu, jež pro jeviště tvoří, a konečně i jistá neuvědomělá mohutnost duševní, řekl bych zrovna jakýsi geniální instinkt umělecký, který jej vede k vytvoření správných a znamenitých postav leckdy i tam, kde on sám netvoří úmyslně a uvědoměle.

Pozorovati se mohou arci jen lidé, s nimiž člověk přichází do styku, a sice pokud možná častěji.

Jindřich Mošna, věnovav se divadlu a stav se v něm i velikým umělcem, žil a žije přece soukromým životem zcela prostým, dlí nejraději ve své rodině a celém svém jiném skromném okolí. Výtečně hrál a hraje, líbil se a líbí vždycky a všady, ví, že jest hercem nejpopulárnějším a to mu stačí. Mnoho nemudruje, filosofickými studiemi se

nemoří, společnost tak zvanou vyšší nevyhledává. Ve svém životě přicházel do styku hlavně s lidmi stavu maloměšťanského, obchodnického, řemeslnického, dělnického i služebného. I v malých městech, ve kterých hrál při společnostech putujících, nebo kam často dojíždí na pohostinské hry, i v Praze samé.

V Praze Karlovo náměstí, Slupí a Podskalí se svými hospodami a hospůdkami, lavicemi a procházkami v parku, s lidmi tady žijícími nebo chvílemi pobývajícími jest jedno takové ústředí a spolu observatoř Jindřicha Mošny. Vidí tu řemeslníky, malé obchodníky, zámožnější měšťanské jednotlivce, vidí tu tělesně a duševně zdravé lidi dělné a služebné, poznává lidi opuštěné, vidí také mnohé, které život ať jejich vinou či bez ní nemilosrdně potrhal.

Neméně výborně seznal umělec venkov maloměstský a vesnický, vyšed z jeho živlů, meškaje na něm často a pozoruje jej a jeho lid stále na svých cestách a výletech i v jednotlivých městečkách a vesnicích i ve vagonech dráhy, z nichž sobě přinesl na jeviště nejednu postavu celou a mnoho materialu drobného ku charakterisování jiných postav jemu sloužícího. Výlety dělá arci p. Mošna jen k vůli svým pohostinským hrám; neboť pro pouhou zábavu si nevyjíždí nikdy.

V Dobřivě u Holoubkova má hospodu po svém tchánovi, hospodském a řezníkovi, jehož dceru si vzal za manželku. Seznámil se s ní »u Jedličků« na Vyšehradě. Jedlička měl bratra v Dobřivě a ten byl právě otec budoucí choti páně Mošnovy. Mošna dojíždí tam a chcete-li — i chce-li arci právě pan Mošna — zobrazí vám v půlhodince skoro všechny pravidelné návštěvníky dobřivské hospody, kam aspoň o posvícení musí doraziti, byť jinak celý rok tam se nepodíval.

Poznáte-li tuto malou galerii lidí hospody dobřivské, porozumíte, kterak umělec vůbec tvoří pro jeviště postavy

tak životné v dramatech a veselohrách z ovzduší ústředí lidu vesnického, maloměstského neb aspoň maloměšťanského pražského, lidi prvního stupně civilisace, lidi prosté, lidi »směšné a ubohé«. Poznáte odtud, že umělec měl pro každou tu dosavadní svou postavu v životě model — ať už zcela určitý, k úloze naprosto připadající, neb aspoň příbuzný, dle něhož svojí tvořivostí sobě přizpůsobil postavu k té které úloze a hře.

Výmluvným toho dokladem jsou jeho výměnkáři, chalupníci, sedláci, jeho postavy maloměstské, dělnické a pražské maloměstské, řemeslnické, úřednické, služebné.

Bezděky nám při té zmínce vstoupí některé z nich na mysl. Tak výměnkáři Petr Dubský v »Našich furiantech« L. Stroupežnického, Valenta v Legerově a Procházkově »Vpádu«, chalupník Černý ve Svobodových »Směrech života«, baráčník Kofránek ve Štolbově »Vodním družstvu«, zpěváci Hruška v Jiráskově »Vojnarce« a Křivda v »Otci«, dudák Kořínek v »Probuzencích«, strýc Ferda v Abelově »Hříchu«, sedláci Lízal v Mrštíkově »Maryši«, Kohoutek ve Šmahově »Premieře na vsi«, Kyral v Šubertově »Janu Výravovi«, rychtář v »Pastorkyni« G. Preissové, Slaba v Ladeckého »Bez lásky«, dohazovači Novotný ve Štolbově »Závěti« a Dlabal ve Stroupežnického »Na Valdštejnské šachtě», lichvář Kmínek ve »Václavu Hrobčickém z Hrobčic«, židé Heršl v Raýmanových »Selských námluvách« a Vajsperger v Legerově »Slepém«, kostelník Karásek ve Stroupežnického »Zkažené krvi«, starý sklenář Martin v Kuklově »Svatební noci«, starý Březina v Zelenského »Návratu«, hrobník Melichar v. Tylově »Paličově dceři«, učitelé a professoři v Klicperově »Veselohře na mostě«, v Tylově »Lesní panně«, v Jeřábkově »Služebníku svého pána«, v »Cestách veřejného mínění« a »Zde je žebrota zakázána«, dědečkové ve Stroupežnického »Dobrý český dědeček«, ve Svobodově »Dědečku, dědečku«, ve Vikové-Kunětické »Neznámá pevnina« a v »Přítěži«, vysloužilec

Kudrna v Jiráskově »Emigrantu«, švec Chadima v »Magdaleně Rettigové«, Voříšek v Šamberkově »Jo:. K. Tylovi«, solicitator Koudelka v Sokolově »Farizejcích«, purkmistr Sadílek ve Štechovu »Třetím zvonění«, Cábal v »Ohnivé zemi«, Kapička ve Štolbově »Na letním bytě«, topič Hladík v Šimáčkově »Svět malých lidí«, Kudrnatý v »Jiném vzduchu« a výměnkář Bavor ve »Ztracených«, strážníci Vrána v Pippichově »Z české domácnosti«, Špirakus v »Maloměstských diplomatech« a jiní a jiní.

Tyto všechny postavy, jež při pouhém jmenování jich jasně vystupují před duševní oko toho, kdo je viděl hrané na jevišti Mošnou, jsou barvitými, ba přímo živoucími illustracemi k tomu nadání, s jakým J. Mošna dovede sobě pro původní české hry buď odpozorovati určité modely a dle nich sobě vytvořiti určité postavy, nebo s jakým dovede zužitkovati aspoň jednotlivých vlastností jejich ku znázornění ve svých úlohách. Všechny ty a četné jiné nesou také proto na sobě pečeť karakterů specielně a původně českých.

Při tom jest velice vzácnou vlastností tvoření páně Mošnova, že pravidlem tvoří každou postavu novou tak, že od předchozích i téhož druhu zřetelně se odlišuje. Tato vlastnost vyznačovala jej zvláště v bývalé trojici komiků Národního divadla — Mošna, Frankovský, Šamberk. Kolik českých selských lidí sehrál — a zdali dvě postavy byly z nich totožné! Proberte si v duchu všechny svrchu jmenované a dáte mi zajisté plnou měrou za pravdu.

Tato bohatá rozlišnost ve tvoření postav, která arci jest možna hlavně při pracích realistických, hrajících v ústředí umělci známém, patří k neocenitelným vlastnostem páně Mošnovým a k nejmarkantnějším znakům skutečného dramatického umění vůbec.

Duch herce Mošny jest asi tak proniknut ano napojen živlem v pravdě lidovým, zvláště vesnickým, jako v literatuře nebožtík Stroupežnický, v hudbě Dvořák, v malbě Aleš.

Na jednání, práci a tvoření člověka má arci nejsilnější vlivy nejen jeho ústředí, nýbrž i jeho vlastní osobní založení ducha. A životnost českých postav Mošnových vyvěrá kromě pozorování jeho okolí také z jeho vlastního původu národního a z jeho sociálního postavení v mládí. Jeť pan Jindřich Mošna sám částí toho ústředí, ve kterém žije, jeť on sám krev krve české, částice duše české. On sám byl řemeslnickým tovaryšem, on sám do jisté míry posud myslí a cítí jako lidé toho ústředí, z něhož on umělecky tvoří.

Do jisté míry spolupracuje tedy s jeho tvorbou i on sám svým vlastním vnitřním fondem a způsobem svého života, kterýž jeho divadelní činností nebyl mnoho tlumen, ani mnoho zjinačen proti způsobu soukromého života, který by vedl, nejsa hercem. Arci patří k tomu veliké umění, aby všechna látka v tomto fondu se tající umělecky tak se zpracovala a docházela takové reprodukce, jakou právě vidíme na výtvorech páně Mošnových.

Další uměleckou prací páně Mošnovou kromě pozorování lidí a používání jich jako modelů jest štěpování zevních i vnitřních rysů postav z lidu, v životě vědomě neb i bezděky nasbíraných anebo z vlastního fondu vážených, na postavy téhož aneb podobného druhu ve hrách ústředí mimočeského nebo dobou od přítomnosti vzdáleného.

Ač nezná modely k různým postavám místem a časem od něho vzdáleným, vytvořil J. Mošna nejednu znamenitě tím, že použil k nim příbuzných lidských rysů doma vypozorovaných, duševních a zevních, doplnil je po svém uměleckém domyslu úplně ve smyslu osnovy spisovatelem dané a oživil je vlastním sobě tvůrčím duchem.

Při tom jest velice pozoruhodno, že pan Mošna nenavěsí na své úlohy jen jistý počet charakteristických podrobností, buď určitým lidem odpozorovaných nebo díla vlastního, nýbrž že vždycky jich použije jako motivů k vytvoření postav celých a živoucích. Nevypadají tedy

detaily jeho úloh nikdy jako jen přibrané, odjinud vydlužené a na chvíli nošené přídatky či příkrasy, nýbrž praesentují se vždycky jako bytelná součástka, jako zevní jev neb tvar duševního jádra té které postavy.

Sem patří zvláště postavy her slovanských: Petr Ivanovič Bobčinský v Gogolovu »Revisoru«, úředník Kalinský v Palmově »Našem příteli Někluževu«, mužík Akim v Tolstého »Vládě tmy«, Martin ve Spažinského »Paní majorce«, statkář Tělegin ve »Strýčku Váňovi« od Čechova, Vistovský v Baluckého »Těžkých rybách«, Poctivský v »Po smrti tetině«, Michal Tarasič Bojev v Ostrovského a Solovjeva »Divošce«, Šťastlivec v Ostrovského »Lesu«, úředník v Gogolových »Hráčích«, Mašlanka v »Martin Luba«, Ilja Tomič Kočkarev v Gogolových »Námluvách«, slepý zpěvák ve Vojnovičových »Ekvinokcích« a jiné.

Ve hrách neslovanských slušno zvláště vytknouti Mošnovy postavy her Molièrových, Harpagona v »Lakomci«, Jodeleta i později Mascarilla ve »Směšných fiflenách« (»Precioskách«), Geronta v »Šibalstvech Scapinových«, soudce »Ve zdraví nemocný« (»Domněle nemocný«), Shakespearova radního Břečku v »Mnoho povyku pro nic za nic«, Pískálka ve »Snu noci svatojanské«, Lancelota Goba v »Kupci benátském«, hrobníka v »Hamletu«, vrátného v »Macbethu«, Trania ve »Zkrocení zlé ženy«, Autolyka v »Pohádce zimního večera«, Šklebílka ve »Večeru tříkrálovém«, Nuňa v Calderonově »Sudí zalamejském« a markýza di Torlipopoli v Goldoniho »Paní hostinské«.

Z českých her ústředí mimočeského sem patří ptáčník Perper ve Vrchlického »Králi a ptáčníku«, lazebník Thersites v »Midasových uších«, švec Christobal v »Marii Calderonové«, — ve hrách českých dobou od přítomnosti vzdálených postavy Klicperovské lékárník Kotrč v »Ptáčníku«, Koliáš v »Divotvorném klobouku«, sudí v »Roho-

vínu čtverrohém«, učitel ve »Veselohře na mostě«, Strachoš ve »Zlém jelenu», Ladoň v »Žižkovu meči«, Strachota v Macháčkových »Ženiších«, záletník Artotus v »Komedii o kupci a jeho nevěrné ženě«, správce ve Štěpánkově »Čech a Němec«, nemluvě ani o groteskně znamenitém Hadrianu z Římsu, dále Tylovi Jiřík, Vocílka a Kalafuna ve »Strakonickém dudáku«, Kolárovi Borek v »Primatoru«, Chlup v »Královně Alžbětě«, Vokoun v »Pražském židu«, Vratko v Zeyerově »Radúz a Mahulena«, písař ve Stroupežnického »Paní mincmistrová«, Daniel z Mrakotína v Jiráskově »Kolébce«, Beppo v Adámkově »Salomeně«, a m. j.

V těchto všech a jiných postavách p. J. Mošny jest leccos, čím je oděl a prodchl jednak dle požadavků slova autorova, jednak dle svých poznatků, po případě i ze svého vlastního duševního založení. Ale nejedna z nich překvapuje velice i tím, o čem ani bedliví pozorovatelé umělcovi, ba ani on sám naprosto nemůže tvrditi, že by vycházelo pouze z úmyslného vědomého tvoření páně Mošnova. Podáť p. Mošna znamenitě některou postavu jemu zcela cizí, aniž by byl vůbec věděl »jak do ní«, aniž by si také dodatečně mohl říci, proč ji vlastně tak vytvořil. Anebo vloží do jednotlivých podobným způsobem zcela bezděkým, naprosto bez veškera uvědomění nějaký zvláště výtečný rys, jímž jí dodá neobyčejné pravdivosti a plastičnosti. Neví sám, jak k tomu došlo, nikdo by také nemohl zjistiti, že by tak byl učinil ze svých jakýchkoli poznatků — ale stalo se.

Takový výkon jest výkonem jeho neuvědomělé práce duševní — té síly vnitřní, jejíž prameny jsou buď úplně neznámy, nebo jen se dají poněkud tušiti. Umělecký instinkt je snad výronem zvláště velikého vrozeného geniálního nadání dramatického, kterému, aniž by toho umělec byl sobě vědom, stačí snad některé slovo úlohy, některý obrat, snad situace hry, do níž umělec jest svou úlohou

Dudák Kořínek v »Probuzencích«.

Milému jed. teli věnuje
Jindřich Mošna

postaven, aby zcela neúmyslně udeřil veskrze na pravý ton, aby bezděky dal celé své postavě pravý ráz.

To jest pak — vedle vědomě tvořícího — skutečně umění z boží milosti a tomu se těší pan J. Mošna měrou někdy až podiv vzbuzující. —

Poněkud sobě bližší a také plošší bývaly postavy Mošnovy ve veselohrách a fraškách francouzských a německých, dílem pro jejich jistou šablonovitost, hlavně však proto, že ústředí jejich bylo panu Mošnovi neznámo, že mu pro ně scházely živoucí modely. Ale komikou páně Mošnovou bavily všechny, každá bez rozdílu.

Z postav domácích her českých jediná po mém vědomí se mu nezdařila tak jako jiné, ačkoli k ní mohl nalézti vzorů dosti. Jest to výbor Vopálka v Pippichově veselohře »Ve veřejném životě«. Toho trochu překreslil

III.

Temperament. Fysická svižnost. Mimika. Hlas. Výslovnost. Životnost a plastičnost postav. Další úlohy p. Mošnovy.

Ku znamenitým uměleckým vlastnostem duševním druží se u p. Mošny svrchovaně příznivé vlastnosti fysické. Můstek je spojující jest jeho temperament.

Co znamená toto slovo, v divadelním ovzduší tak často vyletující?

Temperament — nehledíme-li k širšímu významu slova ve smyslu letory — jest vlastnost, vycházející z fysického a duševního založení jednotlivce nebo kmene a jevící se tím, že jednotlivec — nebo dav, nebo celý kmen — v jistých momentech náhle a všecek se poddává myšlénce, buď své vlastní, nebo pronešené jiným, či citu, či vášni, či některému hnutí vůbec. Jestliže při tom jednotlivec

působí slovem či výtvory uměleckými na lidi jiné, dovede je poměrně snadno podobnou silou zajmouti, rozechvěti a k sobě strhnouti.

Řečník bez temperamentu má co dělat, aby přesvědčil i nejpádnějšími důvody, kdežto řečník temperamentní uchvacuje. Hudba bez temperamentu není skoro ani hudbou — a herečka bez temperamentu není ani sama schopna poddati se všecka, celou svojí duší, slovu básníkovu, aniž uvésti na jeviště v pravdě živoucí postavy. Místo nich tvoří — třebas i s velikým uměním — schemata, pohybující se a mluvící stíny — bez krve, bez žilobití, bez života. Ty, jsouce studeny, nezapalují, nestrhují k sobě duši pozorovatele, zůstavují také jej chladným. Temperamentní herec interesuje vždy; má-li v úloze příležitost a je-li skutečným umělcem, vždycky najisto i uchvátí.

Mohlo by se říci, že temperament jest totéž co letora sanguinická — kdyby nebylo umělců, kteří v životě mají třebas letoru flegmatickou, kdežto v uměleckém tvoření se vykazují plnokrevným »temperamentem«.

Pan Mošna patří k těmto umělcům. Temperament jeho hlavně spolupůsobí, že na jevišti žije každá jeho postava a on sám v pravdě žije v ní. Z temperamentu páně Mošnova proudí také to, co v duši lidské jest teplu příbuzné — vřelost a srdečnost četných jeho postav. —

Jeho subtilné tělo, jehož ohebnost a svižnost dnes hrubě o nic menší není než před třiceti lety, — leda že p. Mošna v obličeji trochu sesílil a vykračuje sobě o něco více do široka — má dosud způsobilost stejně k postavě mladíka Jiříka jako do kožichu sukáče Lízala nebo do shrbené figurky sedmdesátilého Dubského. Herec suchan snadno si opatří otylost nějakým tím vatonem a deset neb i více centimetrů výšky přes vlastní velikost pořídí mu podpatky a úprava hlavy. O svém výcviku tělesném a mrštnosti až akrobatické podal pan Mošna na jevišti

doklady velmi zábavné, a to již roku 1865 v Elmarových »Ďáblových námluvách«.

Tuto vlastnost fysickou uvádím proto, že vedle jiných jest spolupružinou ke hře Mošnově a často k jejím znamenitým účinkům. V jednání, mluvě a vůbec v celém životě, zvláště ve chvílích duševní napjatosti a rozrušenosti, nedává totiž člověku výraz pouze obličej, řeč a gestikulace, nýbrž také bezděké držení těla, jeho pohyb — u herce hra těla. Bohužel ne každý herec dochází k tomu, aby kromě tváře a ruk uměl sehráti ku své úloze i veškero ostatní tělo, aby po celý večer charakterisoval postavu i chůzí, držením a pohyby lebky, páteře, hřbetu, některou nesrovnalostí těla a vůbec těmi četnými různostmi, jež vídáme při lidech ve skutečnosti. Pan Mošna vyniká také tím, že má tuto důležitou část charakteristiky svých postav úplně v moci a že při tom nedává nikdy znáti, jak pohyby těla udržuje uměle. Jako věnuje všechnu péči tomu, aby úplně byl práv duševnímu a duchovému jádru úlohy, naznačenému neb úplně danému autorem hry, tak dbá spolu, aby postava byla životní nejen pouhou maskou, mimikou a případnými gesty, nýbrž i celým tělem vůbec. V tom, že má své tělo tak v moci, jest také již jeden z hlavních zdrojů jeho vždy případné gestikulace.

Jak ovládá p. Mošna mimiku, jak obličej jeho jest k ní způsobilý hubenou měkkostí tváře, naznačil jsem již. Plná tlustá a tvrdá tvář je vždycky těžkou překážkou hry obličeje. Pan Mošna zachoval si až do posledních let výhodu hubené, řekl bych řasové tváře, kterou ještě i nyní, ačkoli jest poslední dobou o něco silnější, může pohybovati zcela dle své vůle a upravovati ji v nejrůznější tvary. Kromě tváře pracují zvláště jeho oči, řasy a víčka, jeho široká ústa, kůže čela ano i brada. Myslím, kdyby chtěl, že by mohl stříhati i ušima, což, jak povědomo, není umění naprosto neobyčejné. Však dovede skutečně slzeti, kdy si zamane, a mýlil by se velice, kdo by každou jeho slzu bral za opravdovou.

*

Arci jsou, jak samo sebou se rozumí, a to velikou většinou, chvíle, kdy slzy i u p. Mošny jsou výronem skutečného vnitřního pohnutí.

Přidružením jiné úpravy hlavy k vlastní podobě a k mimice — vlásenek, vousů, vrásek atd. — může každý herec dáti sobě steré různé podoby. Jedinou zásluhou jeho při tom jest, dovede-li sobě určiti výraz pravý, případný, a to dovede p. Mošna vždycky. —

Zdravý hlas páně Mošnův lahodí již svou přirozenou povahou a tím více dovedností, s jakou umělec ho užívá. Vycvičiv jej sobě i ke zvuku slova i k tonu melodie, ovládá jej Mošna v každé jeho poloze i v každé modulaci a jest s to, zbarviti jej, jak potřeba žádá a dáti jemu nejrůznější ráz. Jako v mimice podobně ve hlasu spočívá valná část přirozeného i umělecky zpracovaného bohatství Mošnova.

Rozpomínaje se na množství jeho úloh, mohu říci, že Mošna téměř každé význačnější dává a po celou dobu jejího trvání dovede v ní udržovati ton, její svéraznosti úplně připadající.

Ve »Strakonickém dudáku« hrál až dosud Jiříka, Vocilku a Kalafunu a v každé úloze zněl jeho hlas jinak. Teplý ton jeho jako Dubského v »Našich furiantech« jest naprosto jiným hlasem, než suchý nebo fistulový v »Hadrianu z Římsu«, hlubší protahovaný Kofránkův ve »Vodním družstvu«, rozpláclý v Břečkovi, přidušený Akimův, bodavý Borkův v »Primatoru«, vřelý a zrovna zpěvný v dudákovi Kořínkovi v »Probuzencích«, mladistvě svěží ve Voříškovi »Josefa Kajetana Tyla« a Vasilovi v »Carovu kurýru«, vyšeptalý již a s jazykem po prázdných dásních se rozbíhajícím v »Dědečku, dědečku«, protivně zpěvný v Hruškovi, místy jízlivostí syčící v Kyralovi, nebo srdečností unášející v Kudrnovi v »Emigrantu«, přitlumený ve »Vetřelkyni«, židovskou výslovností zabarvený Heršlův v »Selských námluvách«, zchátralý Kalinského v »Něklu-

ževu«, drsný v Dlabačovi nebo Novotném (»Závěť«) nebo se stálou mrzutostí vyrážený Peckův (»Jedenácté přikázání«).

Při tom jest zvláště význačno, že i v úlohách příbuzného rázu vycítíme, kterak Mošna je rozlišuje hlasem tak, jako charakteristikou jich vůbec. Poslechněte si jen na př. jeho učitele a profesory, nebo jeho drsné zaškareděné a zakyslé lidi nebo ty, na jejichž svědomí lpí nějaká vina, a při každé té postavě seznáte, že do jisté míry mluví jiným hlasem. V »Lakomci« poznáte hnedle celou skálu jeho hlasu. To jest tím, že p. J. Mošna každou tu postavu úmyslně či bezděky charakterisuje nejen nějakou tou stránkou zevní podoby, nýbrž i celou fysickou podstatou svojí, tedy v první řadě tonem a zbarvením hlasu, a ovšem i celou podstatou duševní, hlasu samoděk dodávající různé tony.

Charakterisuje takto každou úlohu, žije v každé i v nejmenší, dodává Mošna každé svéraznost i hlasem. Hlas, jeho případný zvuk a umělecky správné pronášení slova jest vlastně již polovina podání každé úlohy — a v ovládání i modulaci hlasu, v oduševnělém pronášení slova a v technické výslovnosti jest Mošna skutečný mistr.

Výslovnost Mošnova spojená se zdravým rázem jeho hlasu, jest tak dokonalá, že přemáhá i každou nesnázi špatné akustiky. Kdežto při hlasech nezdravých a nedostatečné artikulaci na jevišti nejednou se ztrácí polovina slov pronášených buď polohlasem nebo zvláště šeptem — Mošnovi jest rozuměti v první řadě sedadel tak jako v poslední nebo nejvyšší každé slovo, i když, jako ve »Vetřelkyni«, mluví docela slabým šeptem.

V tom vedle vzpomenuté zdravosti hlasu jest arci i mnoho technické umělecké dovednosti — a v tom spolu jeden z klíčů k tomu, že každé slovo Mošnovo může u posluchače působit a také působí. Z jeho řeči nepadá

nic do propadel aniž se udusí v kulisách a sufitách — vše vyzní zřetelně do všech prostor hlediště.

Taková naprostá životnost a tudíž i plastičnost postav vede vždycky skoro k samému vrcholu umění hereckého. Působí také, že postavy a celé výkony vtiskují, přímo se vrývají do mysli a paměti na dlouhou dobu, některé na vždy skoro nesmazatelně. Tak při J. Mošnovi nezapomenete nikdy Pískálka co spravuje měchy a jeho Thisbu, ani jeho Petra Dubského či Lízala, nebo kmotra Břečku, Harpagona, Hadriana z Římsu, Pecku nebo celou jinou řadu lidí, jejichž jména při Mošnovi stále by bylo nutno opakovati. Svou teplotou vtiskne se vám do mysli Dubský tak jako Lízal svou studenou příkrostí, kterou jak klanicí každé slovo jeho vás sráží, nebo Drobeček svou titěrností, nesmělostí a naivností. Chalupníka Černého, tuto oběť naděje v synka doktora, vidíte s jeho ustaralou tváří tak živě před sebou seděti, jako baráčníka Kofránka šmajdat, škrundat a poňžeeeň prosíííť hastrmany. Při hrobníku Melicharu ubráníte se opravdovému pohnutí tak málo jako při pastýři Baltazaru nebo při mužíku Akimovi. Klicperův »Ptáčník« vám splývá skoro v hodinový, ale stále bavící monolog Mošnův a neobyčejná jemnost hry Mošnovy v Maeterlinckově »Vetřelkyni« — které by bylo jen přáti o něco méně realismu a více transcendenčního nádechu hry — svítí vám ještě po letech svou uměleckou delikátností. Přehlížíte-li pak temnější řadu lidí jeho úloh, z nichž každá má na duši nějaký lišej, od lichváře Dlabala nebo soudního odhadce Duba ve »Velkostatkáři«, až ku Kalinskému, neubráníte se hlubokým dojmům právě tak jako šumivé a přečasté i hlasité veselosti, když před vámi defiluje řada jeho českých postav maloměstských od sudího v »Rohovínu čtverrohém« až po Sadílka, nerci-li Pecku, doby nové.

Kdybych byl malířem, myslím, že bych i po letech dovedl pouze po paměti vykresliti tyto a mnohé jiné

postavy Mošnovy tváří umělcovou. Tak živě tkví přede mnou každá i v pouhé vzpomínce. A že se tak děje každému, kdo Mošnu jednou uviděl, toho nejvýmluvnější doklad podávají vzpomínky diváků, kteří před třiceti lety byli přítomni výkonům Mošnovým v kusech, nyní nedávaných. Každý se pamatuje na dojem, jejž si odnesl ze hry p. Mošny, pozornější divák ví i čím dosahoval umělec onoho mimořádného účinku. —

Mimo uvedené již úlohy v původních hrách českých, jinoslovanských a cizích klasických hrál pan Jindřich Mošna ještě u velikém počtu jiných, jež všechny uvésti ani nelze. Možno říci, že počet různých úloh sehraných panem Mošnou do dneška, koncem roku 1902, na jevišti českého divadla zemského a Národního dělá bezpečně 500 — spíše více nežli méně. Sepsati je všechny, jest věc tím nesnadná, že ani samému p. J. Mošnovi nebylo lze zachovati si je všechny, ačkoli patří k těm neobyčejně pořádným umělcům, kteří na úlohy jim svěřené jsou opatrni. Mimo to vypomohl pan Mošna v nejednom představení za některého soudruha, jemuž pak úloha opět byla vrácena.

Z úloh her cizích buďtež jen namátkou připomenuty jeho Ibsenovské markantní postavy Foldal a Brendel v »Jan Gabriel Borkmann« a »Rosmersholm«, napovědové ve »Frou-Frou« od Meilhaca a Halévyho a v »Keanu« od Dumasa, Isidor Girodot v Bissonově »Poslední vůli Caesara Girodota« a Poulard v téhož a Carréově »Redutě«, Pantalon v Lotharově »Král Harlekýn«, statkář Gribkov v Krylovu »Medvědu námluvčím«, tulák Grain ve Schnitzlerově »U zeleného papouška«, Schwabinger v Sudermannově »Cti«, starý písař Korb ve Freytagových »Žurnalistech«, Tobiášek v Blumenthalově a Kadlburgově veselohře »Dva šťastné dny«, učitel Riemann v Ernstovu »Flachsmann vychovatel«, Komár v Moserově »Slavnosti založení«, krejčí v Hartmannově »Haničce«, Ragumeau

v Rostandově »Cyrano de Bergerac«, Brunoir v Bissonově a Leclerquově »Žárlivé«, sluha Blüm v Davisových »Katakombách« a krejčí Gravin ve »Vicomtu z Letoriéru«.

Uváděti jména všech úloh páně Mošnových bylo by v mezích této studie i snad vůbec bezúčelno. Kdo chce všechno říci, hází závoj na to, co chce říci. Doplním tedy jen vyjmenované již Mošnovy úlohy českých her — ale ani tu neručím za naprostou úplnost. Pokud jest možná zjistiti, provedl umělec tyto další úlohy: Svíčníka v Adámkově »Heraltu«, Kašpara v Bittnerově a Puldově »Hlavní trefa v čepici«, Mefistáfla v Boehmově parodii »Faust a Markéta«, Olle Truma v Bozděchově »Baronu Goertzovi«, Aristida v »Jenerál bez vojska«, Svobodu v Červinkově »Opuštěný«, žida Maušla ve Fričově »Ivan Mazeppa«, Čamrdu v »Paní Sandová v Brandýse«, Beppa v Hálkově »Amnon a Tamar«, Mosra v Hladíkově »Novém životu«, Filipka v Jeřábkově »Tři doby země české v Komárově«, Karfunkla v Kavkově »Švihák a dělník«, Truhlíčka v Kobrových »Komediantech na útěku«, správce Rokosa v Kolárově »Monice«, famula Kocourka v »Mravencích«, starostu Mírka ve »Smiřických«, famula Lopatku ve »Třech faraonech», Tomše v »Umrlčí hlavě«, krejčího Korbelíka v »Žižkově smrti«, staršího města v Kvapilově »Princezně Pampelišce«, divadelního biletáře Lazara Věšáka v Kouklově »Pejsek z Boccacia«, Ivana Krapotkina v Kuklově »Anatomech«, správce Schneidra v Ladeckého »Dva světy«, Fouliera v Menhartově »Ve stínu guillotiny«, ševce Crhu v Mikovcově »Záhuba rodu Přemyslovského«, sluhu Barnabáše v Pinkasově »Změnil datum«, zpravodaje Pšeničku v Pippichově »Svět zásad«, Danyše sklínkáře v Preissové »Gazdina roba«, truhláře Přibíka v Ruthově »Jindřich Urban«, měšťana Kroužka ve »Šlechetnících«, žalářníka Havlasu v »Písmákově dceři«, kapitalistu Kroužka v »Šlechetnících«, Janka v Sabinově »Kocour a kočka«, Mezihorského v »Šašek Jiřího z Poděbrad«, Václava v Sokolově

»Starém vlastenci«, Patočku ve »Šteperce«, Vojtěcha v Stanislavově »Revoluční agent«, Čvančaru ve Stankovského »Krakonoši«, Pěnkavu ve Stankovského a Tyla »Zlatohlav a tvrdohlavá žena«, ševce Vavřince Slunce a schudlého zemana, panského úředníka Mikuláše Hříbě z Buzic ve Stroupežnického »V panském čeledníku«, Slavíčka v »Triumfech vědy«, obročního Hřídelíčka ve Svobodových »Čekankách«, tři Floriány v Šamberkových »Éra Kubánkova«, »Hrůzostrašná noc« a »Svůj k svému«, Kryšpína v »Já mám příjem«, Bulíčka v »Osudné kuli«, Heliodora Drmolu v »Palackého třídě«, Pepíka v »Sedmašedesátnících«, lékárníka Křečka v »Ravugiollo« a Jana ve »Svatojanské pouti«, sluhu Šípa ve Štechových »Maloměstských tradicích«, Vojtěcha ve Štěpánkově »Obležení Prahy od Švédů«, Vrzálka ve Štolbově »All right!«, Václava v »Bratranci«, učedníka Pepíka v »Krejčí a švec«, účetního Křížka v »Křivých cestách«, policajta Špirákusa v »Maloměstských diplomatech«, domovníka Hamáčka v »Penězích«, Pafnuce Čamrdu v »O tom velkém boji se ženami«, Stanislava ve »Spiknutí v Podmazově«, podomka Kabeláče v »Mezi umělci«, Kapičku »Na letním bytě«, statkáře Hrdého v »Mořské panně«, Bartáka v Šubertově »Praktikusovi«, starého vysloužilce Kartáčka v Tylově »Bankrotář a kramářka«, rychtáře v »Císař Josef II. a jeho věk«, Radovína v »Čert na zemi«, Kudrnu v »Českých Amazonkách«, paňácu Vendelína v »Chudém komediantu«, čeledína Kiliána v »Paní Marjánka matka pluku«, učedníka Podhajského v »Pražském flamendru«, Salamandra v »Salamandru«, sluhu Martina ve Wenzigově »Gorilla«, Veverku ve Vlčkově »Rebelii v Kocourkově« a Suka v »Lipanech«, Kulína ve Vrchlického »K životu«.

Opomenul-li jsem některé české úlohy, omluviž mne veliký počet jich. Ale jednu zvláště připomenu: jest to hra, kterou sepsal pan Jindřich Mošna společně s p. Č. Pilulkou (tehdy báňským akademikem, později hercem Josefem Štanderou, synem bývalého divadelního ředitele

Štandery), burlesku o jednom jednání. Vzali sobě osnovu ze Štanderovy povídky, přidali k tomu hudbu od rozličných mistrů, zpěvy a tance a vypravili poprvé do světa dne 13. srpna 1869 v Novoměstském divadle v Praze. Jediná osudná chyba, kterou při tom učinili, byla, že premiera se děla 13. dne v měsíci. Ta třináctka tomu dítěti společné musy rozhodně ublížila — neboť od toho dne hra v pořadě her více se neobjevila. Za to dávaly se devět dní na to v areně na hradbách — »Nehody pana Pilulky«!

Že účinkuje p. Mošna i v operách (Škroupův »Dráteník«, Adamův »Sládek prestonský», Wagnerovi »Mistři pěvci norimberští«, Hřímalého »Zakletý princ« a j.), v pantomímách (Hejda-Nedbal »Pohádka o Honzovi«, Garré a Wormser »Ztracený syn«) a baletech (Kàan, Forman a Berger »Bajaja«, Hertel a Taglioni »Fantaska«, »Flok a Cvok«, Manzotti »Excelsior« a j.) že nepovrhuje vůbec ani nejmenší úlohou a každé dá zajímavou tvář, jest známo s důstatek. Přímo typickou figurkou stal se jeho komediant ve Smetanově »Prodané nevěstě«, v níž mimo tři představení hrál posavad vždycky — tedy již bezmála 400kráte. I ve Vídni roku 1892 všimla sobě kritika vážně tohoto pozoruhodného výkonu páně Mošnova a zesnulý Oskar Teuber také vzpomněl, že pan Mošna začal svou divadelní karieru ve Vídni.

IV.

Obor a hranice uměleckého tvoření p. Mošnova.

Poznali jsme zdroje uměleckého tvoření páně Mošnova, poznali jsme i jeho prostředky a pomůcky, tak říkajíc jeho umělecké nádobí — nutno nám tedy se rozhlédnouti po širé pláni jeho tvorby a po jejích mezích a hranicích.

V oboru komiky vládne pan J. Mošna celém, bez nejmenšího obmezení. To jest tím, že jeho komika vždy byla a jest přirozená, a že má umělec k disposici celou její klaviaturu, od bezděké naivní (mladistvé) a dobromyslné k suché, podšité, až ku drastické karikující i groteskní, a nad tyto ku charakterní, a to ve slově i zpěvu. Pan Mošna byl a jest právě tak výborný »lokální zpěvák« Vocilka — abychom mluvili starými technickými výrazy oborů divadelních — jako »mladistvý komik« Vasil a jako »komický otec« Poulard v »Redutě« nebo v drastické úloze Pecky, karikující Hadrianově nebo v groteskní Jupiterově v »Orfeu v podsvětí« nebo v charakterní Harpagonově.

Nejmocnější součástka živelní komiky p. Mošnovy jest přirozenost jeho komiky, vytryskující z jeho celé umělecké povahy: v té jest všechno přirozeno, nic není strojeno — pláč zrovna tak jako smích, zakyslost jako laškování.

K vyvolání a upoutání veselí nebylo panu J. Mošnovi nikdy třeba užívati nějakých prostředků násilných, veselost vynucujících. Činíval to druhdy v divadle prozatímném a v arenách, ale bylo to nejen neumělecké, nýbrž i zbytečné. Stačilof vždy a stačí doposud k vyvolání veselé nálady v obecenstvu při veselohrách a zvláště fraškách a operetách pouhé objevení se pana Mošny na jevišti. Někdy i k samému vyvolání smíchu, druhdy i radostného potlesku!

I v Národním divadle — ale tu již docela jen výminkou — sáhl někdy pan Mošna k prostředkům, při nichž je zjevna úmyslnost drážditi bránice, ale to byla vždycky chyba: šprýmařství není umění a jím trpěl umělecký výkon páně Mošnův. Ten sám o sobě stačí, po celém divadle šířiti veselost, jak oheň kamen ve světnici teplo.

Jdouce s pole komiky na pole úloh polovážných a zcela vážných, pozorujeme, jak již zmíněno, že postavy buď samého lidu, aneb aspoň z lidu vyšlé a v něm ještě

aspoň jednou nohou vězící, daří se p. Mošnovi vždycky znamenitě.

Ale přes postavy lidu nebo v lidu svým kořenem tkvící se stejně velikým uměleckým zdarem nejde. V maloměstské, živnostenské, dělnické světnici malého a velkého města a ve světnici vesnické jest doma: salony, studovny, paláce, zámky, kobky a síně o zelených stolech jsou mu cizí, lidé jejich rovněž — a následkem toho jeho tvorbě vzdáleni tak jako vážný kothurn a pathos. V karikatuře jich vykoná arci věci až porážející.

Dejte na př. p. Mošnovi zahráti úlohu některého Bozděchova skutečného šlechtice — poláme si na ní jen své umělecké nádobí. Ale dejte mu zahráti Jodeleta nebo Mascarila, sluhy vydávající se za šlechtice a uvidíte postavy klasické. Neméně výborně zahraje karikovaného markýza di Torlipoli. Dejte mu zahráti Oidipa krále a učiníte jej nešťastným — ale rozdovádíte jej k nejbujnějšímu výkonu, dáte-li mu zahráti nějakého toho operetního krále Menelaa. A dejte mu — jdouce opačným pokusem — zahráti úlohu buď soudobého nebo třebas i středověkého žida maloměstského nebo vesnického, Vajspergra, Heršla nebo jiné, sehraje ji výtečně. Sehrál by ji stejně výtečně, kdyby to byla úloha prvořadá, nesoucí hru na svých bedrech. Ale nesmí se mu dáti hráti žida, který by stál mimo obor jeho pozorování životního — nesmí to tedy býti ani moderní žid salonní, ani takový zuřivý pološílený, proti křesťanům pomstychtivý žid starých dob, který trvá na tom, že i na místo možného dosažení svého půjčeného kapitálu vyřízne sobě — podle psané smlouvy — z těla dlužníkova libru masa, nesmí to býti tedy nějaký ten Shylock. Pro takového nepoznal p. Mošna modelu. Jsouť moderní židé prosti nerozumu, řezati maso ze živého těla dlužníkova — spokojeni, dosahují-li svých malých a velkých cílů snáze a jistěji.

U Shylocka poprvé jsem uviděl hranice uměleckého tvoření páně Mošnova v těch stranách, kde jsem se jich nenadál.

Bylť právě pan Mošna jako stvořen, přímo jediný povolán, vytvořiti postavu Shylockovu. Ne ve smyslu středoevropské tradice divadelní, ale ve smyslu Shakespearově. Neníť »Kupec benátský« žádné drama, tím méně tragedie, nýbrž komedie scen tu svým kouzlem jdoucích do srdce, tu svou drsností na nervy. Nesmí se při ní zapomínati, že v ní se traktuje zlý žid dle zlých názorů z rozhraní věku 16. a 17. — že v ní Shylock není tragickým hrdinou, nýbrž postavou řady druhé, nesvědomitým lichvářem, jejž vtipně vyhodí ze sedla — a to přímo koni pod kopyta — hlavní postava hry, rozkošná Porcie.

Shylocka stihne sice krutý trest — ale ve smyslu oné doby přece ještě ne trest takové bestialní krutosti, jakou on si vymyslil na Antonia, ač dostal nazpět svůj kapitál a to několiknásobně. I čiré surovosti vytrpí tento žid — ale zdali jsou ty surovosti ve veselohře »Kupec benátský« větší nežli ty, které se dějí dívce Katušce ve »Zkrocení zlé ženy« — v té rovněž drsné veselohře doby Shakespearovské?

K falešnému tragickému pojmutí Shylocka svedly výkonné umělce kontinentu — ne Anglie — dva motivy. Prvním bylo místo ve hře, na němž propuká Shylockova nenávist proti křesťanům pro skutečné křivdy, které ob čas bylo trpěti židům od křesťanů. Vážnost a síla tohoto místa jsou oprávněny nejen vůbec lidsky, nýbrž zvláště objektivností autora i jeho literárně uměleckého díla.

Druhým — hlavním a rozhodujícím — motivem byla však okolnost, na Shakespearovi a jeho díle nezávislá, že někteří znamenití němečtí představitelé Shylockovi byli původem židé. Ti sobě s jistou kmenovou účelností z onoho jediného seriosního momentu hry vypředli vláken na celý tragický háv — nedbajíce, že k veselohře jinak rozkošné,

v posledním jednání až čarovné, stávají se tím stejně nemilosrdnými jako sám Shylock k Antoniu.

Ke správnému a svrchovaně originelnímu provedení Shakespearovského napáleného žida lichváře, z kterého si tehda každý šašky tropil, jemu se smál, na něj třebas i plival, a který i ve svém opravdovém pláči nebo zuření lidu tehdejšímu komickým připadal — k takové postavě jest arci třeba charakterního komika prvého řádu, jenž dovede Shylockovi dáti a na něm stále udržovati nádech komický, při tom i dokáže vážně podati místa velmi vážná a celé vážné jádro úlohy. Nezbytno arci především vyzouti se úplně ze škorní nesprávné kontinentální tradice.

Po »Lakomci« a jiných charakterních úlohách neviděl jsem k tomu v Národním divadle umělce způsobilejšího nad pana Mošnu.

Pozval jsem si jej tedy, sdělil s ním o Shylockovi a hře své mínění, vyzval jej, aby Shylocka hrál, bez veškery deklamace a pathosu, jen jako postavu běžící v bariérách veseloherních, tedy naprosto jinak než J. J. Kolár a jiní čeští a němečtí umělci, které p. Mošna v této úloze viděl. Prošli jsme v tom smyslu celou úlohu a upozornil jsem k vůli parallele pana Mošnu, že i »Lakomec« má jedno velice vážné místo, ale při tom a i při celkovém vážném založení své povahy přece stále zůstává v kůži bezděké komiky. Po několika dnech četl mně pan Mošna soukromě úlohu zcela případným tonem a výrazem, jehož jsem sobě přál. Měl jsem tedy oprávněnou naději, že umělec podá i tuto postavu svérázně, originalitou svého tvoření.

Ještě při zkouškách jsme spolu opětovně mluvili o nejdůležitějších místech hry a jejím celkovém rázu. Ale tu jsem pozoroval překvapen, že pan Mošna přece jen upadá do deklamace a nemůže se náležitě dostati na arenu komedie. Upozorňoval jsem jej tedy znova na vlastní povahu

úlohy a doufal v nadání jeho do poslední chvíle pevně, že se mu úloha zdaří.

Ale přes všechno moje očekávání nenabyl ani jeho Shylock té tváře, jakou dle Shakespeara má míti. Při představení — 19. listopadu 1892 — zůstal v zámezí neobyčejné jinak zdatnosti umělcovy. Příčiny toho byly dvě: balvan tradice a vnitřní nemožnost umělcova, předvésti na jeviště s obvyklým u něho zdarem postavu, s níž umělec v životě se nepotkal. Ku všemu byl ztremován. Nejen běžnou tradicí a blízkým okolím, nýbrž hlavně, jak jsem se teprve později od p. Mošny dověděl, J. J. Kolárem.

Nemoha sám náležitě se vpraviti do žádaného na něm tonu úlohy, vzpomněl sobě nešťastnou náhodou na J. J. Kolára a šel k němu na radu. Ale sotva mu řekl, že má hráti Shylocka, ušklíbl se na něj starý pán a vyhrkl: »To bude krrrásná frrraška!« — Kolárovi říci, že po něm vůbec ještě někdo na světě má hráti Shylocka, a dokonce, že jej má hráti »komik«! —

Tedy se Shylockem mně sklaplo. Ani kritika, až myslím na jediný hlas dramatického spisovatele p. M. A. Šimáčka ve »Světozoru«, nedala za pravdu názoru, že »Kupec benátský« jest veselohrou Porcie a ne dramatem Shylockovým. Ale za tři léta dal mně za pravdu Jiří Brandes,*) potvrdiv toto mínění lapidárně.

V.

Z činnosti a zvyklosti páně Mošnových. Literatura o něm. Obecenstvo a J. Mošna. Význam p. Mošnova umění dramatického.

Zajímavo jest pozorovati p. J. Mošnu při studování úloh. Někdy pronikne hned. »Aha — to je jako ten a ten člověk, tam a tam, co jsem ho viděl . . .« Anebo: »To si

*) »William Shakespeare«. Paris und Leipzig, 1895.

vypůjčím tam a tam toho.« Anebo když jest úloha šablonová: »A to jsem už hrál, když tenhle kus ještě nebyl napsán.«

Ale někdy při nové úloze nemůže hned připadnouti na model nebo vytvořiti si v mysli pro úlohu náležitou duševní masku. To mu schází, to mu vadí, to nepřiléhá. Není v pravé kůži, není doma. Tu obchází, pročítá si po chvílích stránky, tu opět dotazuje, radí se. Zastaví řiditele na chodbě, dojde si ku dramaturgovi, promluví s režiserem.

»Co pak, jak byste, tatíčku, myslili. To je šlakovitá úloha. Hezká — ale jak pak, kdybych ji zahrál tak a tak? ... Či myslíte jinak?«

Někdy mu postačí nepatrný pokyn, jindy i bez něho přijde, mrkne, řekne: »Už to mám« a s úsměvem poklepe si na postranní kapsu v kabátě, kde nosí roli. A již při čtení úloh ji přesně charakterisuje, hraje již v první úpravné zkoušce na jevišti, kdy jiní úlohu čtou, a vehraje se v ní zkouškami tak, že jej představení v uměleckém klidu nikdy nerozruší.

Nejlepším — byť i někdy ne naprostým — prostředkem proti tremě jest, býti úplně jist svou úlohou. Nejen ve slově, ale i v celém živoucím provedení. Té jistoty možno nejspíše docíliti důkladným, svědomitým zkoušením. A co se tkne zkoušek, není nad svědomitého p. Mošnu. Jeť vůbec pilný a svědomitý jako málo kdo jiný.

Pro něj jest každá zkouška takořka již představením. Jsa prost všech flausů a schválností, jimiž někdy některý herec myslí dávati na jevo svou vyvýšenost nad své okolí, hledí sobě pilně své úlohy a situací, dbá bedlivě pokynů režiserových a je-li v čem mínění odchylného, v klidu, potichu se dorozumí s režiserem. A přijme ochotně každý jeho pokyn — jen když se na něj v rozčilení nekřikne. Tu chytí rozčilení i jej. A zkoušel by od rána do večera a večer by hrál úlohy nejnamahavější.

JINDŘICH MOŠNA:

HARPAGON V »LAKOMCI«.

Se stejnou vzornou ochotou přijímá také každou úlohu, i sebe menší — a každé věnuje sílu svého ducha, z každé svým nadáním vytvoří postavu výraznou, každou přispěje ku zdaru představení.

Uče se roli, pročítá si ji nejprve zvolna, rozebírá ji a hledí úplně proniknouti do jejích obratů. Promýšlí, studuje. Potom si ji čte hodně rychle, obtížná místa často opakuje a činí ji tak sobě mluvnou. Konečně se jí teprve učí nazpaměť — a při tom stále studuje, formuje, tvoří a hledí se do ní vžíti. Tak činí s úlohami, »které ještě nehrál«; ostatní odbývá zběžněji.

Úlohy pravidlem dobře memoruje. A když výminkou někdy nějaká není utvrzena úplně, dovede pan Mošna dobře maskovati vteřiny, kterých potřebuje pomocný pluk z budky než dospěje k němu na jeviště, tak že obecenstvo pravidlem nemá ani tušení, že by byl v nejmenších rozpacích.

Horlivost páně Mošnova pro úlohy jemu svěřované podrobuje se každé námaze, která se na něm žádá — a mnohé, kterou by nikdo na něm žádati sobě ani netroufal. Aby se mohl rychleji učiti partiím operetním a sám sebe při učení se kupletům se doprovázeti — naučil se hráti na housle!

Pronikavé studium úloh, zdárné tvoření postav, vědomí umělecké povinnosti, živé účastenství ve zkouškách, jeho temperament a životní záliba v jeho uměleckém povolání vůbec, tedy hlavně ve hře na jevišti, vedou u J. Mošny k tomu, že postavy jeho přecházejí tak říkajíc v jeho vlastní krev a bytost tak, že by je hrál, v jejich duchu, i kdyby ku hře bylo mu vyskočiti ze spaní. Byl jsem jednou sám přítomen představení, kdy se tak stalo. Pan Mošna usedl dusného odpoledne mezi hrou na kupu dekoračních pláten — a pevně na nich usnul. Inspicient Horník se o něj mnoho nestaral, jsa jist, že jest, jak obyčejně, na svém místě. V poslední chvíli jej však ne-

vidí, běží tedy a zburcuje jej. Pan Mošna vyskočí, rázem se vzpamatuje, vyjde na jeviště — a hraje scénu tak jak jakoby v ní už předem žil za kulisami. —

Žíti v úloze i za kulisami, před vystoupením na scenu, znamená pro výraz uměleckého výkonu mnoho. Pan Mošna pravidlem v úloze i za kulisami žije, myslí pravidlem na ni, obírá se jí už před vystoupením. Za to vraceje se s jeviště nezůstává jí ovládán, ani když ku sceně sehrané bylo třeba sebe více zdánlivého duševního rozrušení. Sotva opustí jeviště po nejdramatičtější sceně v »Lakomci«, vystoupí z úlohy jako z vody a jest touže chvílí opět jen pan Mošna — usmívající se na tě radostí, že to tak dobře provedl a že se ti líbil.

Nepoddávaje se tedy úlohám, není jimi rván. Nebylť by jinak mohl vydržeti v takovém nevadnoucím zdraví těla a zvláště ducha do svého nyní již pětašedesatého roku. Za celou dobu svého účinkování na jevišti divadla Prozatímného a Národního byl vážně nemocen jen jednou. To bylo r. 1882, kdy se mu ukázal v hrtanu polyp. To mu šlo opravdu na típec — běželoť o jeho hlas a tím o celou další uměleckou dráhu. Ale universitní profesor Schroetter ve Vídni, kam Mošna se odebral, vyňal mu šťastnou operací polypa tak, že umělec mohl za několik neděl svému povolání se vrátiti. — V Národním divadle byl jen jednou churav, asi týden. Báli jsme se již, že se objevila jeho bývala nemoc zlou podobou. Ale na štěstí byl to jen pouhý katarh a zmizel bez zlého účinku. Jinak byl a jest p. Mošna stále zdráv a čerstvý jako štika. —

Vzorná jest pozornost, s jakou šetří p. J. Mošna slova autorova. Neměníť v úloze, zvláště původní, samovolně ani jediné slovo. Zdá-li se mu nějaké místo pro plynnou řeč tvrdým — jednotliví autoři dramatičtí psávají spíše jen pro oko než pro ucho — nezamění si je o své újmě, nýbrž dojde si při zkoušce buď k autorovi

nebo dramaturgovi a jen ve srozumění s nimi učiní změnu. Slova, větu pronáší vždycky výrazem pravým, případným — a s tou přirozeností, která tento výraz vyznačuje v každém druhu neb odstínu úloh.

Poznav, jak p. Mošna podivuhodným způsobem dává každé své úloze pravou masku ve výrazu slovním, zamýšlel jsem jej učiniti předčítatelem her. Ale to — ku podivu — nešlo. Hned první pokus ukázal nedosažitelnost tohoto úmyslu. Snad by to bývalo možno, kdyby bývalo lze nechati panu Mošnovi tolik času k prostudování každé úlohy hry, co ho potřebuje k úloze své. Ale k tomu nebývalo by kdy. A kdyby bývalo s důstatek, býval by umělec velice přetížen takovou námahou, z níž by arci jinak v mnohém vzhledě byl mohl vzejíti činohře zjevný prospěch.

Velikost umění páně Mošnova vzbuzuje podiv tím větší, anoť jest skoro úplně samorostlé a samorodné, vytryskujíc jen z jeho úžasného nadání a nemnohého pozorování cizích umělců. Neníť podepřeno žádnými pomocnými výsledky všeobecného studia — a podává tedy znova důkaz v dějinách umění, zvláště qu trocenta, nejednou se vyskytující, že tvůrčí síla často i největších umělců nemusí býti závislá na nějakém soustavném a rozsáhlém vzdělání všeobecném, jakého se nabývá ve školách nebo studiem soukromým. Jsouc vložena do ducha, jsouc jiskrou samého genia, stačila i zde sama o sobě učinivši takořka sama jediná p. J. Mošnu jedním z prvních umělců dramatických doby moderní. —

Velice pozoruhodnou zkušenost můžete s p. Mošnou učiniti, jste-li přítomni různým představením téže hry. Seznáte, že p. Mošna hraje svou úlohu i po desáté tak jako poprvé. Někdy ještě lépe nežli poprvé, když totiž k tomu dopomůže i vlastní zdokonalení výkonu i případně účelnější hra souboru. U některého herce stává se, že poprvé vynaloží na úlohu veškeru svoji zdatnost

a vypraví ji zajímavými atributy. Ale již po druhé jest na výkonu něco umazáno, po třetí opět něco a podání čím dále tím více stává se plochým, všedním. U pana Mošny jsem toho nepozoroval. Jen když únava nebo jiná občas rušivá příčina umenšila jeho svěžest nebo vedla ku zbytečnému napínání hlasu, trpěla poněkud úloha. Ale jinak nepouštěla a nebledla nikdy. —

Pro české divadlo zemské byly v době jeho prozatímnosti typickými benefice členstva a mezi nimi zvláště Mošnovy. Pravidlem — ve smyslu smlouvy — měl pan Mošna do roka benefice dvě: v létě na začátku prázdnin dne 17. července na svůj svátek a v zimě v nejhorší den pro divadelní návštěvu v roce, totiž ten den před Štědrým večerem, kdy divadlo jest v rodinné klatbě. Někdy dostal ještě třetí, jako onu dne 13. srpna 1869. Ale i kdyby snad jeho benefice byly se dávaly na sám Štědrý večer, divadlo při nich bylo vždycky nabito. Dle obyčeje putujících společností dal se pan Mošna před každou z nich na obchůzku po celé Praze, předměstích i třebas okolních vesnicích a vyzval celé divadlo do posledního místa, působě tím radost sobě i divadelní pokladně.

Svou »Českou komedii v Olympu« měl pan J. Mošna také k takové své benefici, která byla pozoruhodným obrázkem tehdejších poměrů českého divadla. Zněltě program onoho představení takto: »Pan Herkules«, fraška o 1 jednání od G. Bellyho, překladem V. Beníškovým, chansonetta »Le retour de Suzon«, poprvé »Česká komedie v Olympu«, chansonetta »Et allez donc«, a poprvé »Průvod s pochodněmi«, fraška se zpěvy o 1 jednání. Dle A. Urbanského. Na české poměry uvedl František Sláma. — Mošna hrál ve všech třech fraškách — ve svém díle Pletichu, divadelního sluhu — a kromě toho zpíval uvedené chansonetty jazykem francouzským — v ženských šatech! Napodobil totiž francouzskou chansonierku Mme Filippo, která před tím zpívala v areně, vzbuzujíc v celé

Praze divý rozruch. Mimo ostatní program zpíval tenorista pan J. Lukes ještě »Vlaský salát«. Ale představení v nejparnějším létě a v ohromných prostorách Novoměstského divadla bylo a mohlo býti mimo předplacení, protože příjem měl pan J. Mošna, který sám na ně vyzval v Praze, předměstích a okolních vesnicích 1400 zl. r. m. Trvalo od sedmé večer do půl dvanácté hodiny v noci.

V Národním divadle zrušili jsme benefice úplně, vykoupivše je po 200 zl. Tím byl nejvíce postižen pan Mošna — a kdo jej vídali — jak napsal o něm Neruda v »Humoristických Listech« — po každé benefici choditi s knížkou do spořitelny, mohli by si mysliti, že byl tím pobouřen. Ale v té příčině osvědčil umělec neobyčejnou noblesu. Od některých prvních umělců, kteří mívali z benefice zisk nad 200 zl., na zrušení benefic se broukalo, reptalo, neb aspoň stýskalo. Ale pan Mošna, který by býval mohl nejspíše naříkati, přišel do kanceláře a řekl: »Ti ostatní ať mlčí, kdo pak z nich měl z benefice víc než 200 zl.? Já, já bych mohl mluvit. Ale já uznávám, že benefice jsou nás nedůstojny a já se úplně spokojuji výkupem«.

Přiznám se, že mne tím neobyčejně překvapil. A mohu dodati, že za celých dvacet let trvání Družstva Národního divadla sám z vlastního popudu ani jednou nepřišel p. J. Mošna se žádostí o přídavek. Neodmítl, když se mu dostalo nějakého toho mimořádného honoráře nebo bedničky doutníků, měl radost, když jsem jej vyzval, aby si zakročil o zvýšení gáže a když mu ji správa divadla zvýšila, ale sám o zvýšení nikdy nepřišel a mimořádných odměn nikdy se nedomáhal.

Kdybych tedy nyní řekl, že byl p. Mošna v obcování milý, zazní mně se všech stran smích a slova: »To věřím, když nikdy nechtěl vyšší gáži!« — Ale p. Mošna byl milý, nehledě ani k tomu, že neatakoval divadelní pokladnu. Jen když okamžitá nesvědomitost některého

kolegy zlomyslně jej popíchla, podráždila, míval trochu zlé chvíle. Humor také se mu na čas pokazí, když není naprosto možno, aby v určitý den vyjel si někam zahrát. -- Za sedmnácte let přišel ke mně jen jedenkráte nakvašen, byv popuzen od kolegy, který chtěl za něco odvděčiti se řiditeli, ale sám osobně si netroufal. Ale již hned nazítří, po opětné návštěvě páně Mošnově, byli jsme opět nejlepšími přátely. --

Humorem soukromého obcování, o němž jsem se právě zmínil, dlužno u p. Mošny rozuměti spíše dobrou mysl nežli humor veselosti a vtipu. I v živobytí soukromém prokmitá sice u p. Mošny jednotlivými krůpějemi humor, ale ten není ani z daleka onen šumivý a tisícerými perlami tryskající humor jeho reprodukční hry na jevišti. Také v produktivním účelném humoru nelze mu přiřknouti palmu: jeho občasná extempore, pokud jsou jeho vlastním fabrikátem, nebývají nejšťastnější. —

Ačkoli ví, že jest výborným umělcem, netrpí pan Mošna nijak slavomamem. Naopak jest skromný tak, že bylo by si časem až přáti, aby jej ovládalo více sebevědomí. Mluví-li soukromě o sobě s člověkem, o němž ví, že může jemu důvěřovati, jest ve skromnosti až tklivý.

Ale na poli své umělecké činnosti jest do opravdy žárliv. S aspirantem, jenž by jemu chtěl lézti do zelí, třešně nejídá, ano je s to, k vůli volbě úlohy některého debutanta se i rozčiliti. Pro nic za nic! Nebudeť asi divadelní správa tak bláhová, aby dokud p. Mošna je živ, hledala na jeho místo jinou sílu. Ale pan Mošna jest rád ve svém hájemství sám, třebas mohl býti přesvědčen, že jemu žádný nováček ani vůbec herec neublíží, že má vždycky nejen »dobré oko nahoře« ale i »v novinách pořádek«. Aby bylo tuze mnoho komiků, je zbytečno. Když nic jiného, tříští se aspoň honoráry a toho není potřeba. Vůbec každý ať sám zůstává ve svém, bez zbytečné matenice — to je nejlíp. --

Nedůvěra p. Mošnova plyne tak trochu ze zkušeností s některými kolegy. Herec pozná nejdříve nadání kolegovo a domnívá-li se, že by jeho oboru mohlo tím vzejíti nějaké uskrovnění, hledí zcela kolegialně, ale nepozorovaně svému drahému kolegovi ubrati trochu půdy pod nohama a nepřipouštěti jej k vodě. Tak činívali v době prozatímnosti českého divadla jednotliví páni režiserové, kteří tehda mívali vliv na obsazování úloh. Ti hleděli »Mošničku« připouštěti pouze z největší nouze k některé činoherní úloze, o níž věděli, že by v ní jeho skutečné umění silněji zablesklo.

Jinak nemá pan Mošna v divadle soukromých bolestí zcela žádných, leda těch, aby mu bylo dovoleno hráti častěji venku — a zajeti si rok co rok na posvícení do dobřivské hospody. Jde-li o pohostinskou hru u putující společnosti někde v zapadlém městečku, neruší tím nikdy práci Národního divadla. Vybéře se z Prahy třebas po poledni po odbyté zkoušce v Národním, odpoledne zkouší v městečku se společností, večer hraje, potom si posedí v hospůdce, kde třeba ještě něco přednáší. O druhé s půlnoci sebéře svou tašku a i za nejkrutějšího mrazu a sám brodí se ve svém dlouhém zimníku sněhem k nádraží, hodinu nebo více vzdálenému. Tam ulehne v netopené čekárně na dřevěné pohovce nebo lavici, vyspí se trochu, o páté vstane, jede do Prahy a po deváté si už zase pokuřuje kolem divadla nebo ve vestibulu, kde poslouchá kolegy a sem tam do rozprávky hodí slovo.

S divadlem jest p. Mošna jako kopulován. Nejraději by v divadle přebýval celý den, třebas i noc. V něm také — kromě svých úloh — vůbec více poslouchá než mluví a dokonce je prost všelikých revolučních choutek, kterými někdy některý člen rád si bystřívá chuť.

Jen o pensijním fondu divadelním nerad mluvívá. Už taková leta do něho platí příspěvky; pravidelnými poplatky, z pohostinských her a vzešlými úroky už nejméně

25.000 zl. r. m. do něho odvedl. A k čemu? On a pensijní fond! Z engagementu nepůjde, Pánbůh dá mu zdravíčko a tak bude hráti bez pensijního fondu ještě den před smrtí. »On sám sice nemá docela nic« — nanejvýše ještě že »manželka má nějaký ten groš«. Ale s pomocí boží nebude u něho zle, i kdyby vůbec něco se přihodilo. Dva syny již uvedl na bezpečnou a hezkou dráhu životní, třetímu poslednímu právě vyšlapává cestu. A jest šťasten s nimi, že se mu tak dobře vedou, i se svou chotí, s kterou slavil sňatek dne 22. listopadu 1869, a ve své lásce a péči o svou rodinu v pravdě jest až dojemný.

Šťasten jest také pohlížeje na úspěchy své umělecké činnosti a šťasten svou neobmezenou populárností. Dobyl si jí jen svou samorodou silou a svým nadáním. Nepotřeboval soustavné pomoci reklamy literární a časopisecké. Kritik jest o něm na tisíce, reklam poskrovnu. Bývaly by zbytečny. A vážných studií o něm ještě méně. Kromě úryvkových posudků jeho nadání, ze kterých zvláště upozorniti dlužno na část feuilletonu J. Kuffnera v »Národních Listech« v březnu 1899, znám pouze dvě: Arbesovu (pod pseudonymem Jan Vítovec) r. 1899 v Ladeckého »České Thalii«, jež ukázala na rozsah a rozvětvení Mošnova nadání, a do hloubky jdoucí Jindřicha Vodáka v »Čase« v srpnu 1902. O Mošnově životní a umělecké pouti a jejích episodách psával rád nebožtík J. L. Turnovský. Učinil tak r. 1899 ve »Zlaté Praze« a ve »Světozoru«, v »Hlasu Národa«, v »Illustrovaném Kurýru« a roku 1901 v Ottově »Slovníku Naučném«. Ale v tomto díle nebylo vyzdviženo umění Mošnovo reliefem dostatečně plastickým, mimořádnou výši originálu vystihujícím. Několik feuilletonů v »Politik«, v měsíci březnu r. 1868 věnoval i nebožtík I. Schik příhodám Mošnovým ze života až do r. 1864. — Pan Mošna sám vypravoval jednu svoji episodu v Nerudových »Divadelních táčkách«. Jinak vycházívaly o něm jen drobné článečky s podobiznou

páně Mošnovou či bez ní, nebo podobné vzpomínky, jakou uveřejnil dr. Ot. Jedlička r. 1881 v Hovorkových »Divadelních Listech«: »Jindřich Mošna ve vážné úloze«. Humoristický článek tento, jinak psaný velmi zajímavě, vycházel ještě r. 1881 z tichého předpokladu, že pro vážné úlohy J. Mošna vůbec není! —

Dvě studie o uměleckém díle skoro celého života, o díle téměř čtyřiceti let — toť na umění řádu Mošnova zajisté trochu málo!

Nad literaturu rozhodně vděčnější jest p. J. Mošnovi obecenstvo. Vděčni jsme za to, co nám způsobeno milého a dobrého. A co dobrého způsobil p. J. Mošna statisícům, ba již milionům svých diváků tím, že je do duše rozesmál a tím zahnal od nich na hodiny, u mnohých na celé dny vezdejší trud života! Jsou lidé, kteří celý týden se těšívají na ohlášené odpolední představení s p. Mošnou a jsouce mu přítomni, baví se jím dlouho ještě i ve vzpomínkách. Když p. Mošna zahraje takového nevinného Hadriana z Řimsu, což se otřásá divadlo upřímným smíchem — co zásluhy sobě dobude herec o ta sta lidí, z něho potěšení sobě beroucích!

A nejen veselí vlévá čaroděj Mošna do duší lidí, nýbrž i dojmy jiné, vážnější a důležitější. Každá postava, kterou uvádí na jeviště, má kromě těla a slova také duši, mluvící nejen slovy autorovými, nýbrž i tichými slovy duše umělcovy. A ta dovede buditi blahodárnou veselost, usmiřující stejně s chybami postav hry, jako s chybami a vadami lidí v životě skutečném, jak na to s bystrým důmyslem ukázal ve své studii Jindřich Vodák, přímo i sám soucit a milosrdí s křehkostí a samou bídou lidskou. Vzpomeňte sobě jen na Kalinského v »Našem příteli Někluževu«, stíženého vědomím zlého skutku. Vidouce tuto postavu Mošnovu zdali se zatvrdíte nad její duševní bídou — či spíše poznáváte se pohnuty k sou-

citu, milosrdenství a odpuštění? A zda takový dojem nezanechává po sobě aspoň trochu pele na duši vaší i ve vašem soukromém životě? Jest to pel lidskosti, jest to živelný pel každého náboženství, jest to fluidum toho kouzla, které by dovedlo zažehnati vůbec hlavní útrapy člověčenstva, kdyby lidé jen poněkud více se mu poddávali.

Jindřich Vodák praví v té příčině o p. J. Mošnovi takto: »Kdybyste hledali jednotné označení pro postavy, jež p. Mošna vytvořil a jež činí charakteristický ráz jeho rozsáhlého repertoaru, nenajdete přiléhavějšího terminu nad ten, jehož Stroupežnický užil pro známou svou knihu ‚Lidé směšní a ubozí‘. Třeba jenom oba přívlastky obrátit, uvést je v trvalou souvislost a zahrnout v pojem ‚ubohý‘ vše stižené jakýmkoli nedostatkem hmotným nebo duševním: lidi podřízeného postavení, lidi defektní, některým směrem stísněné a obmezené, lidi společensky vystavené křivdě a různému ubližování, lidi zotročené nějakou slabostí, lidi bláhové a malé, zaleklé a sražené, podrobené a podrobitelné, titěrné a zaslepené.

Smích, praví o nich p. Mošna svou hrou, spokojený smích, jejž dovedou vzbudit, je pro ně jedinou záchranou z nesnází a srážek jejich sociální existence, jedinou obranou proti útisku a bolícímu pohrdání. Tím, že vás rozesmějí, nejen se utěšují, ale i udobřují vás na sebe, dělají vás smířlivými, shovívavými a vlídnými pro každou chabost a vadu. Vezměte statkáře Hrdého (Mořská panna) bez humoru p. Mošnova a máte před sebou prázdného ničemu, od něhož se odvrátíte s největším despektem; ale p. Mošna jej udolá, přinutí vás, abyste nebyli na Hrubého tak zlí, přesvědčí vás, že v těch jeho úzkostech, které vás tak rozjařily, vězí vždycky ještě aspoň omluva.

Lze tvrditi, že smích, jímž p. Mošna tak neodolatelně obklopuje své lidi, představuje jistou statečnost a úsilí

o spravedlnost života: buď si člověk jaký buď, má své právo býti takovým a dokáže vás vždycky ještě přimět, abyste to právo přijali. Celou dlouhou řadu let hraje p. Mošna své ubožáky (v onom širokém smyslu) a celou dlouhou řadu let zastává se jich, přibližuje je našemu srdci, zpříjemňuje nám je a ulehčuje nám pohled na svět, jehož větší část je tak bídná, chatrná a žalostná. Považíme-li, co nenapodobitelné tělesné i duševní pohyblivosti a čilosti, co důvtipu a vynalezavosti bylo k tomu třeba, nebudeme váhat s uznáním, že je to životní dílo budící úctu i obdiv.«

Tak bezděky se ocítáme u výsledků činnosti umělcovy, které i mimo jeho vědomý účel slouží nejen umění a zábavě, nýbrž i zušlechťování duší, vzdělávání srdcí, důležitějšímu v životě nad samo vzdělání hlav. V tomto smyslu má do jisté míry pravdu rčení, za pouhou frási mnohdy pokládané, že »divadlo vzdělává«. Vzdělává více než které jiné umění, mluvíc k srdcím, duším, smiřujíc do jisté míry člověka s nesnázemi a útrapami života a vzbuzujíc v něm i soucit k svému okolí. —

Abych ještě zvláštním oddílem vypisoval význam páně Mošnův pro umění dramatické, dramatickou literaturu původní a pro divadlo vůbec, není tuším třeba. Vyplýváť z toho, co bylo pověděno samo sebou, že jest p. Mošna umělcem, vzbuzujícím na jevišti plnou dokonalou ilusi samého života, že tomuto umění prospívá ve smyslu pokroku, tíhnoucího k reálnosti, duševní pravdě a hloubce výkonů, že divadlu jest jednou z nejmohutnějších a všestranných opor a že v povstání českého národního dramatu v letech osmdesátých a devadesátých věku devatenáctého — po předchozích toho směru pracích dřívějších, zvláště Jeřábkových — stal se pomocníkem, vítězným spoluzápasníkem básníkův a spisovatelů směru realistického, v dramatě k duši a skutečnému životu postav hledícího. —

Na pohostinských hrách leckdy má nějakou příhodu — nejtklivější sběhla se v Rakovníce.*) Tam žil člověk ubohý, preclíkář, ale neobyčejný enthusiasta divadelní. Ochotnické jednotě dělal posluhu, rekvisitáře, vůbec všechno, co se na něm žádalo, a když přijela nějaká putující společnost, byl u vytržení. Hráloť se v tom případě skoro každý den a preclíkář, konaje řiditeli všemožné služby, mohl býti každý den v divadle. Nemoha jinak osvědčiti svou obětavost a své uznání — dával hercům kočujících společností, když bylo o groš tuze zle — na dluh preclíky, ale na dluh tak, že nikdy více od nich nežádal za ně peněz.

Jednoho dne zví, že do Rakovníka přijede na pohostinskou hru p. J. Mošna — Mošna od českého divadla v Praze. Enthusiasta byl radostí celý bez sebe. Běhal po celém městě, roznášeje velikou novinu, sháněl k zítřejší hře nejlepší potřeby divadelní, jakých jen kde bylo možná nalézti, ráno sám lepil a roznášel cedule a rozčilením a radostí nemohl v noci ani spáti. Uvidí Mošnu — Mošnu, kterého dosud neviděl, o kterém slyšel jen tolik vypravovat...

Když bylo dopoledne po jedenácté a Mošna měl ve tři čtvrtě na dvanáctou přijeti, spěchal mu naproti — a sklesl chudák k zemi byv raněn mrtvicí! . . . Ubohý preclíkář zemřel, neměv dopřáno v životě Mošnu uviděti!

VI.

Několik postav Jindřicha Mošny: výminkář Petr Dubský, sedlák Lízal, dudák Kořínek, lakomec Harpagon.

Rád bych zachytil na papír nějakou postavu páně Mošnovu, rád bych vypsal slovy, jak ji podává na jevišti.

*) Rud. Jar. Kronbauer »Rakovnický šantala«. Feuilleton v »České Politice« v únoru 1886.

Ale tu se ocitám u úkolu nemožného. Zachytit a zobraziti slovy živoucího, hrajícího člověka .... Kde začíti víš — ale pokračovati těžko. Jediná vteřina životního ruchu chová v sobě steré momenty od znění a výrazu slova až do trhnutí loktem nebo posunutí čepice nebo duševní nepřítomnosti herce v té chvíli co hraje a mluví. Jak to všechno slovem zachytit, znázornit a to soustředěně, ne dlouhým povídáním rozplizle?... Takhle řadu fotografických obrazů, to by už bylo něco. Ale ještě ne všechno. Neboť nejdůležitější věc — pronášení slova a živý pohyb by scházel. Tu by pomohl jen nějaký přístroj, znázorňující pohyblivými postavami v obraze celou scenu a reprodukující i řeči postav, nějaký ten kinematofonograf budoucnosti. A ten by ještě trpěl částečnou nepřirozeností hlasu a nedostatečnou patrností mimiky. Péro jest tady naprosto bezmocno.

Pokusím se tedy aspoň buď o nějakou silhouettu, neb o nějaký zběžný rys tužkou — povím spíše něco o pojmutí a provádění některých úloh p. Mošnou, než abych hleděl zobraziti celého herce krok za krokem v podání úloh.

Vezměme ku př. stařečka výminkáře Petra Dubského z »Našich furiantů«. Postavička suchoučká, ale čiperná. K masce nebéře umělec jiné zevní pomůcky nežli vlásenku o dlouhých řídkých bílých vlasech. Hned jak vystoupí koncem prvního jednání zvonit klekání — ve starodávné vysoké čepici o širokém štítu a s přepadajícím dlouhým dýnkem, v dlouhém šosatém zeleném kabátě a holí v ruce, zajme diváka, třeba že slova nepromluví.

K řeči se dostane teprve ve druhém jednání, a to hned po vytažení opony, kdy jemu starochovi v hospodě padne do oka Domažlička Markytka v chodském kroji, který se mu zrovna tak líbí, jako ta »mordsky hezká mladice«. Veselost, srdečnost a vzpomínky na mladá leta, propukající u starých v dobré chvíli, svítí zrovna z vráskovitého jinak obličeje páně Mošnova. Hlas již trochu

vyšeptalý, jazyk po bezzubých dásních rozbíhá. Vrátkost postavy, nesoucí na kříži již sedmdesát pět let přemahá stařík v hospodě v stoje před lidmi jakýmsi mnohem mladším držením těla, které ale hned selže, jakmile mu jest několik kroků udělat.

Když Markytce připije a ona mu zalichotí, že »mušel bejvat za svýho mládí náramně veselej chasník«, skoro to v hlasu páně Mošnově zavýskne, an si libuje: »I pardie, to jsem bejval!« a dokládá, že »uměl ňák ty holky prohánět«.

A když potom Petr Dubský nemluví a jen poslouchá vypravování Markytčino, nebo se baví se sousedy, jak zajímavo je sledovati p. Mošnu v té tiché části jeho úlohy! A jak dojemno, když potom nevěstu Verunku políbí a dělá jí křížek na čelo. Viděti v té chvíli přímo, jak v stáří žije už vlastně jen ve svých dětech a vnucích a vzpomínkách. Však ty vzpomínky zachvátí stařečka, když vyndá zlaté peníze, které dostal jako kočí od císařův Alexandra a Františka, a dá se před celou hospodou do vypravování, jak vezl ty dva monarchy z Protivína do Čimelic. Při té řeči vidíte na tváři páně Mošnově a v jeho gestech celé mládí dědečkovo a sami jsouce strženi jeho radostí nad tou velkou ctí, které se mu tenkráte dostalo býti kočím povozu dvou císařů, nad zdařeným znamenitým provedením úkolu, nad spokojeností takových dvou velkých pánů a nad obdrženou od nich odměnou, bezděky propadáte suggesci ještě spíše jeho citu nežli slov a neubráníte se pohnutí. A což teprve, když tyto vzpomínky, obdiv a sympatie přítomných roztancují starouška až ku zpěvu — a když před tím zpěvem vzpomene si na svou nebožku ženu Marjánku! Dívaje se oknem k radotickému hřbitovu vzdychne si: »Leží tam už patnáct let za tou bílou zdí radotickýho hřbitova« a dodá: »Ať se jí po této její zamilované písničce tráva na hrobě zazelená, aby věděla, že její starej pořád na ni vzpomíná!«

Tu vlhnou oči pravými slzami a teskně radostný cit vás nepustí po celou následující starochovu písničku, kterou »při muzice zpívával, když si svou nebožku Marjánku namlouval«. —

Jak chcete, prosím, abych pouhými psanými slovy naznačil všechno to, co ve skutečnosti na herci vidíte! Jak září jeho oči, jeho tvář, jeho celá postava, s jakou vroucností, láskou vzpomíná, jak celé to jeho bývalé mládí na chvíli oživuje tu hromádku kostí, jinak již do hrobu se chýlících!

Ta scena je ze scen přímo dokonalých, v té svítí umění páně Mošnovo paprsky tak jasnými a teplými, že každé vypisování jeho výkonu zůstává jen nedostatečným rysem tužky, jen plochou stínovou silhouettou. Po takových chvílích cítíme nejtíže pomíjejícnost umění hereckého. Báseň, obraz, socha zůstává — výkon herců žije jen v pověsti, nejvýše v tradici, kterou jej dále odchovávají jeho následovníci a napodobitelé — sám o sobě hyne. Vynalezte již brzo nějaký dokonalý kinematofonograf, který by nám zachytil mistrovské výkony herců tak, aby nás ještě po staletí vzrušovaly! —

Ale nejen citu dá pan Mošna výraz pravdivý — i statečnost starocha stejně životně zobrazí, an se postaví celé hospodě na obranu Bláhy, podezřívaného z paličství. I v té jeví se jakýsi záblesk mládí, ale v první řadě vědomí stáří, vědomí, že právě pro bezbrannost stáří si na ně nesmí troufat ani nějaký rváč.

A jakým kontrastem jest Mošnova postava Petra Dubského v následujícím aktě. Ve druhém jednání byl v hospodě — — na forum vesnice, před lidmi, kdy každého člověka chytá tak trochu buď trema nebo bezděké herectví, kdy jednotlivec vystupuje, kdy se chce nějak okázat. Ve třetím jednání jest ale Petr Dubský doma — a tu na něm nevidíte než starocha, než dědečka, než výminkáře. Sedí nejdřív u stolu, pak na lavici u kamen v kazajce,

suchý, shrbený, úplně prost každé okázalosti — po mládí a furiantství ani stopy! Táž postava ve dvojí náladě, ve dvojím ústředí, ale vždy neobyčejně věrná, vždycky životná.

Tady ho vidíte skutečně nad samým hrobem a zrovna s ním zahořekujete, když vnuk Václav v zoufalosti, že má přijít o Verunku chce se dát na vojnu k »Vindišgréc dragonům« a nebohý Mošna-Petr tím zlomen zaběduje způsobem prostým, ale duši rvoucím. A zaplesáte s ním, když koncem čtvrtého dějství radostí pln posýlá chlapce k panu faráři Václavu a Verunce pro ohlášky. —

K výměnkáři Petru Dubskému má p. Mošna model. Jest to dobřivský výměnkář jménem Protiva, starý to dobráček, který celý den je v poli, pomáhá synovi a ve svých vnucích je šťasten. O posvícení vjede do něho v hospodě humor, že ho je radost poslouchat. Je vdovec a obstarává si sám celou svoji malou domácnost — sám si záplatuje, sám i pere. A čtverák podšitá dosud rád se podívá na úhlednou ženskou jako ten Petr Dubský na Markytku. —

Lízala v Mrštíkově »Maryše« vytvořil si pan Mošna podle sedláka, kterého si okoukl před lety v Hulíně na Moravě. Jaký to kontrast proti Petru Dubskému! Tam stařec nad hrobem, oživující již jen na chvíli jako plamének olejové lampičky před posledním zánikem, plný srdce a lásky ke vnukům, ochoten spíše položit vlastní život, než aby vnuka stihlo neštěstí. Tady však sedlák z počátku silný, tvrdý jak výřez dubu, chtějící míti dítě šťastno jen po svém, bez nejmenšího ohledu na srdce děvčete. Jak ostrá fošna přeráží odpor dcery, bezohledně, neuprosně.

V tom těžkém kožichu, o krátké holi, kráčí Mošna-Lízal, ač napadá na nohu, jako krupobití, utloukaje před sebou všechno, co se odvažuje proti jeho vůli růsti hlavičkou k nebi. Ve tvrdé tváři není hnutí, není slitování — cítíte, že byste v těch kamenných rysech snad ani krve se

JINDŘICH MOŠNA:

Voříšek z »Jos. Kaj. Tyla«.

nedořezali. Není to však nelidská zloba, nýbrž pouhé přesvědčení, že jen on vidí dobře do budoucna pro své dítě, že jen on dovede raziti cestu, po které by dcera mohla dojíti štěstí.

A jaký to opět kontrast proti Petru Dubskému ve chvílích, kdy také Lízalovi zjevilo se neštěstí, kdy vidí, že své vlastní dítě proti svému, jak myslil, dobrému počtu do neštěstí uvedl! Neulevuje si bědováním Dubského, ale nechává se jen uvnitř v duši rvát a pije, pije a dává poněkud znáti, jak jest nyní také on neštěstím chycen, když staré matce Franckově dává v hospodě připít.

V této postavě jest Mošna každou brvou docela jiný než v Dubském a důsledně žije touto postavou až do jejího posledního kroku na jevišti.

Lízala vytvořil pan Mošna r. 1894, jsa tehda již uznán jako herec i vážných úloh charakterních. Překvapením pro veřejnost byla však r. 1881 malá jeho nepatrná úložka, která dnes by u něho nevzbudila žádnou zvláštní pozornost, ale tehdy svou životností a realistickým osobitým rázem všeobecně velmi byla nápadnou. Byl to dudák Kořínek v »Probuzencích«, z kterého p. Mošna, jak napsáno bylo r. 1894 při jeho třicetiletém jubileu při zemském prozatímném divadle, »učinil postavu velice markantní a velice zajímavou. Maska, mimika, přednes a veškero podání úlohy spojily se tu k vytvoření originálního typu.«

Životnost této postavičky dobrosrdečného, k dudám po taktu si podupávajícího starocha vyšla opět z pozorování lidí skutečných. Jsa jednou na pohostinské hře v Domažlicích, viděl tam p. Mošna v hospodě celou chodskou svatbu se starým dudákem, veselým a poskakujícím, an mačkal kozlíka. A prováděje postavu přidal do ní něco i ze způsobu flašinetláře, kterého vídal na Pankráci hrát po domech a zpívat písničku »O staré košatině«. —

V Molièrově Harpagonu zdá se být umělec ještě drobnější nežli vskutku jest. V úzkých spodkách, krátké, na

jeden knoflík zapjaté kazajce a malé kulaté čepičce, kryjící lysou hlavu o suchých, vráskovitých tvářích a obočí do ostrého obloučku zvýšeném jest pan Mošna hotový obraz vyschlého, jen starostí o peníze soužícího se lakomce.

Zadíváte se na něj, neposlouchajíce ani hrubě na počátku co mluví. A když se pak do něho zaposloucháte, můžete stále pozorovati, jak i jeho řeči i veškero jednání Mošny-Harpagona jest podporováno tím tělesným zjevem, a jak nejen mimika a gestikulace ruk ale i vůbec celé tělo jsou zladěny na základní tón vášně lakoty. Neboť každý i nejjemnější záchvěv její nalézá současně — někdy i před slovem — výraz pohyby těla, jež kráčí po stařecku rozkročeně, ale jako na obrtlíku se otočí, ťukne-li o hlavu bázeň o peníze.

Mimikou slaví zvláště v této úloze umělec pravý triumf a zabarvování i odstínování hlasu — drženého veskrze v charakteru stařeckém — zdá se tu býti bez konce. Nedůvěřivost, nejistotu, podezřívačnost, zakyslost a úsečnost Harpagonovu čtete z rysů páně Mošnových, i když nemluví.

V duchu ne-li básníkovu, aspoň v duchu úlohy hraje ji pan Mošna v podstatě vážně. Jsou v ní přečetná místa, v nichž vypadá Harpagon komicky, ale to jest veskrze jen bezděká komika, komika vzcházející diváku z rozporu jednání lakotníka s jeho okolím. Nitra Harpagonova jest veškera komika daleka. Jeť člověk vážný, leckdy až krutě, ano až tragicky vážný, a proto p. Mošna správně si jej založil jako člověka vážného, a ve své vášni opravdového.

Někde — jako když slyší Harpagon od Frosiny o Marianě — staroch na chvíli padá z vážnosti do komiky, ale to jsou místa jen výjimečná.

Čím znázorňuje lakomce — ještě vedle bohatých motivů textových — p. Mošna? Postava sama, ač i kromě všeobecného habitu fysického jest pro tuto úlohu výborně

upravena, není v té příčině hlavní. Daleko výraznější jest všechno to, čím na panu Mošnovi jeví se duševní stav lakomce. V prvé řadě stálé jeho bázlivé a podezřívavé pozorování veškera okolí. Vejde na scenu a mluví. Ale byť i nemluvil přímo o domnělém taškářství La Flécheově a zabýval se věcmi s majetkem jeho nijak nesouvisícími, vidíte předce na jeho tváři, jak jest chvilkami vzdálen všeho toho, co se děje kolem něho, jak pozoruje, buď zdali něco venku se nešustne, co by mohlo svědčiti nějakému pokusu na jeho okradení, nebo jak nedůvěřivě pozoruje lidi kolem něho živoucí, zdali nesmýšlejí o jeho statek. Syn, cizí, sluha, žid, všechno jedno — v každém větří darebáka, jenž chce jej oloupiti, každého probodává zrakem, aby nahlédl do jeho domněle ničemné duše. A sotva že venku se ozve nejmenší šust, přelétne obličejem jeho vyděšení z myšlénky na zloděje a lupiče.

Výraz jeho obličeje, ba i pohyby prstů, kdykoli mluví o penězích, bezděky prozrazují lakomce tak jako šílené jeho zuření proti okolí, samému sobě, ba — odvážně mistrovským kouskem Aristofansko-Molièrovým, jenž plně mohl působiti zvláště při blízkosti diváků, vlastně přítomnosti části jich na samém jevišti Molièrově — i proti divákům jeviště samého.

Jakým kouzlem působí na jeho duši možnost laciného zisku nebo zamezení hrozivé jinak ztráty, viděti na obličeji umělcově a v jeho pohybech nejlépe. Zvláště význačně vystupuje na jevo ten dojem při častém opakování slov: »Bez věna«, kteréžto místo jest koníčkem všech vynikajících herců. U Mošny při těch slovech viděti takořka na jeho obličeji, jak duch Harpagonův se koupe v rozkoši, že může dceru provdat, aniž by jí dal věna. Pronášeje je poprvé, hledí na dceru s povstávajícím na obličeji úsměvem a šoupá při tom palcem o ukazováček jakoby počítal peníze, které ušetří, vdávaje ji za Anselma. Opětuje ta pro něj rozkoše plná slova, chytí se za bradu a

šíří obličej do úsměvu ještě spokojenějšího. Při opětování třetím klade vyšším hlasem zvláštní důraz na slova, hladě se jednou rukou pod bradou a druhou zakládaje blaženě přes prsa. A po čtvrté opakuje slova s rozhodností a tónem, který nepřipouští více ani možnost nějakého odporu. Snad by se koupal v těch dvou slovech ještě mnohem déle, kdyby štěkot psa jej nevyburcoval z nejblaženější nálady náhlým podezřením, že snad lupiči chtějí mu ukrásti zakopaný poklad. V té chvíli zapomíná rázem na vše a zuřivě letí hájit peníze.

Podobně výborně charakterisuje umělec jinou vlastnost Harpagonovu, jeho chytráctví.

Koncertem mimiky páně Mošnovy je scena Harpagonova s Frosinou, bezděky jej popouzející přáním bohaté odměny za své dohazovačství a vnadící jej k vyplacení odměny lichocením jeho tělesným nedostatkům. Jak tu obličej páně Mošnův od obyčejného výrazu stahuje se a dlouží do kyselosti a jak slovem po slově šíří se do nejlíbeznějšího stařeckého úsměvu, jest neobyčejně zajímavo ani tak ne posledními kontrastujícími maskami obličeje jako hlavně přechodem jedněch rysů do druhých, zcela opáčných.

V tragickém výbuchu šílené zoufalosti Harpagonovy dostupuje pan Mošna skoro vrcholu mistrovství v této úloze. Podáváť svrchovaně těžké místo takovým pravým akcentem tragickým, žeť odzbrojí rázem všechen smích i úsměv a strhuje k pohnutí a soucitu. Dociluje toho tonem slova, zoufale zděšeným, přímo šíleným výrazem obličeje a hlavně vnitřní opravdovostí v této sceně se jevící.

Ale řekl jsem, že v té sceně dostupuje skoro vrcholu mistrovství. Pokládámť za větší ještě jeho mistrovství v této úloze, že dovede od počátku do konce udržeti hranou postavu v jedné základní linii, že ji neztrácí v žádné z nejrůznějších scen hry a že tím udržuje diváka od počátku

do konce v dokonalé illusi životnosti této postavy. To jest u Molièra tím tíže, protože při veškeré jeho velikosti hry Molièrovy, zvláště pak »Lakomec«, trpí tím, že sestrojenost jejich drátků, k jednomu bodu mířených, jest oku pozorovatele příliš zřejma. Tato zjevná účelnost vadí tedy do jisté míry životnosti postav, nepřipouštějíc dojem děje naprosto skutečného. Cíl se v nich nevynořuje z děje, nýbrž děj se konstruuje k vůli cíli. Nemožno tedy zhostiti se dojmu, jakoby k vůli cíli nebyl přistřihován pouze děj, nýbrž i samy jeho postavy.

V té příčině herec Mošna jde velice příznivě a pomocně básníkovi v ústrety.

Výkon páně Mošnův, byť i nebýval prost některých malých stop jeho umělecké minulosti, patřil v »Lakomci« vůbec k největším uměleckým výkonům hereckým a to nejen na jevišti Národního divadla. A za krátko setřel pan Mošna se sebe i všechny ty stopy dřívějších dnů a podal výkon, jenž má právo býti nazván dokonalým. Také překladatel »Lakomce« Jaroslav Vrchlický vyslovil v předmluvě k vydanému roku 1899 překladu, že »dobyl si výborný náš charakterní umělec a komik Jindřich Mošna provedením »Lakomce« v Praze i po venkově skvělých laurův a hlavně jeho výkonu děkuje hra u nás svou stálou přitažlivost vrstev nejširších!«

VII.

Z očí a per cizích. Podobizny páně Mošnovy.

Prof. dr. Ot. Hostinský prozíraje dobře veliké nadání Mošnovo, již r. 1881 v referátě o »Večeru tříkrálovém« děl takto: »Výborné provedení této rozkošné veselohry ukazuje, že ani nejvybranější repertoire nevylučuje komiku sebe drastičtější a že nikterak není třeba, zaměstnávati naše

komiky ve hrách ceny pochybné neb i docela bezcenných. Přiznávám se, že zde míním především p. Mošnu, jehož nedávné uzdravení se z delší vážné nemoci bohdá nesvede repertoire opět na ony koleje frašky a burlesky, které v posledních měsících s tak rozhodným úspěchem opustil. Umělec právě jmenovaný věru nemá zapotřebí repertoiru špatného, aby výkony svými pobavil obecenstvo; on může zcela dobře býti ozdobou personálu veseloherního, i po vyloučení veškeré trivialnosti a frivolnosti z repertoiru fraškového a operetního.«

Když byly hrány v Národním divadle r. 1886 Jeřábkovy »Cesty veřejného mínění«, napsal ve svém referátě prof. Bedřich Frída, pozdější dramaturg Národního divadla ve »Zlaté Praze« takto: »Pan Mošna si toho svého professora Jotu zrovna sám stvořil. Ten jest daleko více jeho dílem nežli dílem autorovým. Jest to pouhá šarže, ale jakou z ní náš umělec vytvořil figuru! Hned při té první sceně známe pana professora skrz na skrz, známe ho líp než leckohos, s kým se stýkáme po kolik let. A pak co více: nejen že dovede Mošna z několika rysův básníkových figuru vytvořiti, ale dovede ji zároveň několika rysy opět tak podati, jak v jeho nitru žije. On nemusí býti po celý večer na jevišti, aby ukázal, co umí a jak si postavu, kterou hraje, představuje; nepotřebuje veliké sceny, ani veliký pathos, ani velikou veselost, aby obecenstvo uchvátil: jemu postačí přejít jeviště, prohoditi několik slov a již vidíme zcela určitě jeho uměleckou intenci. Pak, jaká to pestrost figur! Při každé něco nového aspoň v detailu, který však není nikdy zbásněný, nýbrž pečlivě nastudovaný a promyšlený. Všecka čest!«

V lednu r. 1885 psal o Mošnovu Drobečkovi v Jeřábkově »Služebník svého pána« J. Kuffner v »Národních Listech«: »Drobeček p. Mošny je výtečná figurka a ku podivu odměřená. Přední mohutnost od herce požadovanou: napodobivost, pitvořivost, má u nás v míře nej-

vyšší p. Mošna. On své postavy hotoví až do těch kotníčků a kloubů. A s ohledem na minulost plnou frašek a nevázaného kozelcování: jak se umí obmeziti, jak uskrovniti na linie dovolené a ty přece tak pestře oživiti!« — O Břečkovi v »Mnoho povyku pro nic za nic« napsal týž kritik: »Pan Mošna zase dokázal, že dostačí dobrému herci pět slov, aby k nim postavil figuru celou a rázovitou. Jako kreslič, který třemi čárkami naznačí výraz tváře zcela osobitý a výmluvný.« —

Ze spousty malých posudků a úvah o p. Mošnovi uvedeny buďtež ještě tři, zajímavé samy o sobě ale zvláště pro různost a shodu v názorech o umělci. Po třicetiletém jubileu umělecké činnosti páně Mošnovy napsal o něm p. J. Kuffner: »Kdo může rozdávati smích, je vzácný muž. Jako kníže, které může rozdávati štěstí. Arci má také komika stupně a způsob. Sprostý muž a vzdělanec nemohou se zároveň smáti. Je rozdíl mezi fraškářstvím a uměleckou komikou. O Mošnovi netřeba teprv dokazovati, jakým je umělcem. Ke druhu učených herců Mošna nepatří, jistě ne! Ke druhu oněch, kteří, než se pustí do studování role, pročítají kde jaký komentář, převracejí bibliotéky a příručná díla a výkon pracně snášejí a skládají, pro každý akcent mají své filosofické proč a proto! Umělcem mudrlantem Mošna není. A přece je velkým umělcem! Je pravý talent, který sám od sebe se ujme, roste a sám si razí cestu. Nešťárat tuze, nerozmýšlet a přece to pravé trefit: je neobyčejný dar. A Mošna má ten dar. Podivuhodný instinkt, který hravě nachází to, co jinému teprv oklikami přemyslu a studia dobývati třeba.

Někdo pravil, že talent není nic jiného než píle! Vroucná, neúnavná píle, píle, která je pudem, která slepě na svůj předmět se vrhá a neodolatelně jej spracovává. Takový talent je Mošna. Pudem se dostal k divadlu, pudem, který neznal překážek a nevěda ani jak, pudem zmohl zde nejtěžší úkoly. Mošna je bez odporu největší

herecký talent našeho jeviště. Máme herce, kteří nad něj vynikají inteligencí, zevnějšími dary, uhlazeností způsobů a vzděláním. Žádný se mu však nevyrovná uměleckou tvořivostí a hotovostí koncepce a výrazu. Všimněte si dnes na ulicích výkladních skříní. Vystavena tam k jubilejní slavnosti malá galerie jeho postav. Fotografické podobizny umělců v kostýmech a pósách dělají z pravidla nepěkný dojem svou vyzývavostí a strojeností. Jak jinak Mošnovy pósy! Každá z těch postav žije. Uhodnete akt, scénu, slovo, které k ní patří, tak je správná, pravdivá a shodná s výkonem, na který se pamatujete.

Kolik set postav vytvořil Mošna za svých pětadvacet roků! Řada nejzdařilejších mezi nimi, jako hotová umělecká díla, na kterých ničeho opravovati netřeba, visí vedle sebe v herecké jeho paměti. Jen pokynouti třeba a postaví dnes figuru na jeviště, stejnou až na tu vrásku na čele a na to zachvění v duši, jak ji postavil před deseti lety. Snad bezděčná a neuvědomělá hotovost, ale hotovost ve všem všudy, hotovost bez improvisace a bez spolehnutí na okamžitou náladu a nápad. To je umění Mošnovo a to je i pravé umění.

Pamatujete Mošnu někdy neúplně mocného slova role? — Nikdy. Slyšeli jste kdy, že vrátil úlohu, že se vymluvil na churavost? Nikdy. Není to u něho možné, není to možné u takového talentu. Žízní po činnosti. Spíše sehraje, co mu nesvědčí, sehraje něco lichým, nepravým tónem, ale se vším úsilím umělecké své chuti, řekl bych uměleckého hladu. Jeho horlivost snad jej strhne tu a tam ku přehmatu, ale nikdy na něm nezpozorujete mdlobu, nestatečnost nebo váhavost tvůrčí. Kdo se chápe ochotněji nejdrobnějších rolí, než Mošna? A kdo z bídných odpadků zanedbaného dialogu nastavil nám už řadu dokonalých, kabinetních kousků na prkna, ne-li Mošna?

Drobný, nepatrný mužíček, když jej potkáte na ulici. Ale na divadle, v těch svých pětadvaceti letech, vyrostl

[illegible] z
Prodané nevěsty!
Jindřich Mošna

na umělce, před nímž v den jeho jubilea s úctou smeknete.« —

Dvě leta před tím pravil o p. Mošnovi prof. Jindřich Vodák: »Přes první pokusy na prknech, přes aspirace na slávu hrdinů divadelních, přes deklamace milovnické zajel mladý Mošna do oblasti komiky. Poddávaje se své sklonnosti ke groteskní, drastické komice ucházel se prvá léta o vavříny galerie a nedělních zástupů; pak léta v něm vybrušovala vkus a ctižádost, pozorování jeho se prohlubovalo, studie jeho se odlišovaly, bohatost jeho nuancí rostla, Mošna přecházel ve výborného herce charakterního. Suverenně vždy ovládal obecenstvo -- když někdy vše vázlo a tonulo, Mošna jediným šibalským mrknutím, jedním slovem, jediným gestem dovedl zachovat a vzkřísit pozornost netrpělivého publika; před ním byla ta stohlavá saň jak beránek, poddajná, k smíchu vděčně ochotná, okolo prstu dávala se otáčet. Ale ke cti Mošnově buď řečeno: on nikdy přízně té nezneužíval. Nikdy, jako třeba vídeňský Girardi, nad něhož vynikal vysoko, netyranisoval obecenstvo, slepě přízní jej obsypávající, nezatlačoval urputně sobecky své méně oblíbené druhy do zadu, aby jen sám zářil v popředí. Nikoli! Mošna vždy byl skromný — co neodolatelně dostávalo se do popředí, bylo jen jeho umění. —

Často se říkává, že Mošna je šťastné dítě Musy, tvoří prý spontanně, zrovna samo prý se mu to podává atd. Mám za to, že se umělci křivdí a že se zneuznává jeho svědomitá, vědomá práce tvořící. Snad to říkání vzniklo tím, že na Mošnovi je vše tak lehké, elastické, přirozené, veselé a jasné. Ale kdo hloub do Mošny se zadíval, koho uchvátily některé malé scény vážného rázu (zejména jeho skvostné a nedoceněné typy zlomených, starých ubožáků), kdo si povšiml toho opravdového rozechvění hlasu, výrazu mluvících očí v takových scénách, ten poznal, že ono říkání o spontanní hře, o níž prý

Mošna sám dobře neví, proč to a proč ono — je holá, pohodlná fráse. Mošna je jedním z prvních na Národním divadle, z těch několika málo umělců, kteří nám ukazují, jak bude s naším divadlem jednou zle, až odejdou.«

Svrchovaně zajímavě znějí dnes slova, napsaná již dne 27. března 1879. Nepronesl je žádný odborný kritik aneb aspoň stálý pozorovatel umělcovy činnosti. Ba ani Pražan to nebyl, který by býval měl příležitost ob čas vídati Mošnu na jevišti a o jeho nadání častěji se zamysliti. Pan Mošna si tehdy vyjel zahrát do Českých Budějovic a nevybral si ku svému vystoupení žádnou parádní úlohu, nýbrž jen dvě jednoaktové frašky a dva solové výstupy.

A z těchto pouhých tříštěk repertoiru umělcova rozpoznal již tehdy redaktor »Budivoje« František Kopecký okem neobyčejně bystrým původ rázovitosti postav Mošnových, napsav o něm takto: »Náš ctěný host pan Jindřich Mošna vyvolil si k pohostinskému vystoupení na našem jevišti dvě frašky (»Rytíř od jehly« a »Herkules«) a dva solové výstupy (»Dobrý český dědeček« a »Fousek a Markétka«). Zmíněné dvě frašky neměly by pro zjemnělé obecenstvo budějovické vnady veliké, kdyby pranesnadné úlohy Kapusty a Cesara nebyly v rukou — skoro bychom řekli toho jediného, který s ně býti může, totiž nevyrovnaného Mošny. — Vzdáleni hlavního města českého nemohli jsme vlastníma očima stopovati rostoucí pokroky slavného komika našeho od jeho prvního vystoupení na jevišti, aniž o jeho přirozených vlohách více víme, než co nám o tom recensenti pražští pověděli; přes to však dovolili bychom si tvrditi, že vysoký stupeň divadelního vzdělání, jehož se Jindřich Mošna dodělal, výsledek jest toliko práce a píle jeho. Mošna jest v životě ryzí karakter, ano karakter nanejvýš vážný a ušlechtilý; na jevišti nám ale (sic!) ukazuje, že jest i zkušeným znatelem karakterů, jež on s takovou ostrostí podává.

Kde je viděl? Zajisté nikoli naprosto v liteře básníkově anebo ve fantasii, nýbrž také v životě. Odtud se nám vysvětluje bohatá jeho produktivnost. Mošna karaktery tvoří, spojuje život s idealem v celek. Výsledky namahavé práce své podává nám na jevišti jak řečeno s frapantní ostrostí. Vizme tu různost: Kapusta v »Rytíři od jehly«, César v »Herkulovi« a »Dědeček«. Vším tím chceme říci: Mošna, věnovav se umění, uzpůsoboval neunavně ducha svého týmž způsobem, jako uzpůsobil tělo své k té řídké obratnosti na jevišti, až dosáhl nynější obdivuhodné dokonalosti.«

Jest přímo ku podivu, jak mohl kdo z jediného představení a to mimo Prahu a v době, kdy o Mošnovi nebylo jediné studie, udeřiti hned a přímo na hlavní zdroje umělecké tvorby Mošnovy, které tehda nikdo jiný — ani v Praze — neviděl. Přispěly k tomu zajisté momenty dva: životnost postav Mošnových i v takových podřízených maličkostech a neobyčejně jasný a bystrý zrak pozorovatele. Myslím, že Františkem Kopeckým zemřel muž, jenž byl velikým kritikem divadelním — aniž o tom věděl on sám nebo kdokoli jiný! — Případný a trefný úsudek jeho byl mně překvapením tím větším, že jsem na něj přišel teprve, kdy tuto práci svoji měl jsem již uchystánu k vydání druhému, knižnému.

*

Podobizen páně Mošnových jest celá řada, od různých fotografů, dřevorytců a zinkografů, a ještě více jeho vyobrazení v různých úlohách divadelních, vydaných dílem fotograficky, dílem reprodukcemi z fotografií. Tak máme jeho Voříška, Pecku, Harpagona (čtyry různé obrazy), principála, Pískálka-Thisbu, Petra Dubského (dvakráte), Kyrala (dvakráte), dudáka Kořínka (dvakráte), Strachotu, Herkulesa, Jiříka, Šavličku, Kryšpiána (»Sedm

havranů«), učitele z »Veselohry na mostě«, Kulicha (»Český dobrovolník a francouzská selka«) a m. j.

Fotografie jsou z dílen pánů Fiedlera, Tomáše-Donáta, Mulače a j. v Praze. Podobiznu umělcovu, umístěnou v této knize, možno proto považovati za nejlepší ze všech jeho dosavadních, že podává celou měkkost a neobyčejnou živost tváře umělcovy, nezměnivši ji retoucheováním v líce strnulé.

Vzav sobě podnět z této literární práce, mistr sochař Boh. Vlček provádí poprsí Jindřicha Mošny.

*

A tím dospěl jsem konce svojí práce. Napsal jsem ji, aby více než dosud proniklo poznání, že pan Jindřich Mošna není jen herec, který miliony baví, nýbrž i veliký umělec, z největších, kterými naše doba se vykazuje. A také aby velikost umění, aby skutečná genialnost umění páně Mošnova zůstávala zjevna po dlouhých letech, byť i živá maska jeho již zmizela s očí všech. Nesl jsem vždy s lítostí, že nemáme literárních obrazů vynikajících herců z první poloviny věku devatenáctého. O takovém Kaškovi a j. na př. rád bych býval četl šíře a do podrobna. Ale není kde.

Aby o Jindřichu Mošnovi i jiných jednou bylo kde, dal jsem se do práce. A dal jsem se do ní přede vším, aby nezapadl příliš ve věcech budoucích obraz toho, který jest sám jakýmsi obrazem a ztělesněním obratu, jenž na jevišti českém stal se Národním divadlem — a paměť toho, který v tomto divadle se stal jednou z hlavních sil jeho uměleckého rozvoje a dosaženého jména, jímž Národní divadlo se odvděčilo národu, za to, co národ dříve pro ně vykonal.

A tak již loučím se s umělcem, jemuž s miliony jiných vděčím za chvíle vzrušení, jaké šumívalo i duchem mým při jeho vzněcujících, dechem božím ovanutých uměleckých výkonech v divadle Národním. —

REJSTŘÍK.

Číslice znamenají stránky.

JINDŘICHA MOŠNY:

OBSAH:

FR. AD. ŠUBERT:

Národní divadlo v Praze. Dějiny jeho a stavba dokončená. V Praze, nákladem J. Otty 1881—1884. Dílo obrazové.

První	**rok**	**Národního**	**divadla.**	V Praze	1884.
Druhý	»	»	»	»	1885.
Třetí	»	»	»	»	1886.
Čtvrtý	»	»	»	»	1887.
Pátý	»	»	»	»	1888.
Šestý	»	»	»	»	1889.
Sedmý	»	»	»	»	1890.
Osmý	»	»	»	»	1891.
Devátý	»	»	»	»	1892.
Desátý	»	»	»	»	1893.
Jedenáctý	»	»	»	»	1894.
Dvanáctý	»	»	»	»	1895.
Třináctý	»	»	»	»	1896.
Čtrnáctý	»	»	»	»	1897.
Patnáctý	»	»	»	»	1898.
Šestnáctý	»	»	»	»	1899.
Sedmnáctý	»	»	»	»	1900.

Nákladem Družstva Národního divadla a nákladem vlastním:

Královské české zemské Národní divadlo v Praze. V Praze, nákladem Družstva Národního divadla 1892. (Také německy.)

České Národní divadlo na První mezinárodní hudební a divadelní výstavě ve Vídni 1892. V Praze 1892. (Také německy.)

Průvodce po Národním divadle v Praze. S 9 plány. V Praze, nákladem Družstva Národního divadla. 1883.

Moje vzpomínky. S podobiznami, autografy a vyobrazeními. V Praze, nákladem České grafické společnosti »Unie«. 1902.

Moje divadelní toulky. Svazek I., svazek II. S podobiznami, autografy a vyobrazeními. V Praze, nákladem České grafické společnosti »Unie«. 1902.

Masky Národního divadla 1883—1900. I. Jindřich Mošna. V Praze, nákladem vlastním. 1902.

Počátky české dramaturgie na rozhraní věku XVIII. a XIX. V Praze 1899. (»Obzor literární a umělecký.«)

Dramaturg Prokop Šedivý. Otisk z »Osvěty« 1899. V Praze, nákladem vlastním.

Klicpera dramatik. Jeho profil a místo v české dramaturgii. V Praze, nakladatel F. Topič. 1898.

FR. AD. ŠUBERT:

Petr Vok Rožmberk. Historická hra o čtveru dějství. V Praze 1881. Nákladem V. B. Čecha.

Probuzenci. Historické drama o pateru dějství. V Praze 1882. Druhé vydání nákladem F. Šimáčka 1890. (Německy překladem Alberta Tellera.)

Jan Výrava. Drama o pěti dějstvích. V Praze, F. Šimáček 1886. (Německy překladem Edm. Grüna.)

Láska Raffaelova. Komedie o třech dějstvích. V Praze, F. Šimáček 1888. (Německy překladem Edm. Grüna.)

Praktikus. Drama o čtyřech dějstvích. V Praze, F. Šimáček 1889.

Velkostatkář. Drama o třech dějstvích. V Praze, F. Šimáček 1891.

Drama čtyř chudých stěn. O čtveru dějství. V Praze, F. Šimáček 1893.

Zajetí krále Václava. Historická povídka z r. 1394. O dvou dílech. V Praze 1875. Druhé vydání nákl. V. B. Čecha 1880.

Král Jiří Poděbrad. Historická povídka z druhé polovice XV. věku. O dvou dílech. V Praze, 1877. Druhé vydání nákladem Mikuláše Knappa 1881.

Z českého jihu. Krajinné, místní a historické obrazy. V Praze, nákladem J. Otty 1882. Druhé vydání 1902.

Národopisná výstava českoslovanská v Praze 1895. Přehled událostí a prací přípravných od r. 1891 do měsíce dubna 1895. «Osvěta», 1896.

Národopisná výstava českoslovanská v Praze 1895. Historická část obrazového díla. V Praze, nákl. J. Otty 1895–96.

Nordské Museum a Skansen ve Stokholmě. V Praze, nákladem Národopisného Musea Českoslovanského 1900.

Rujána, Wittow, Arkona. O původu a významu těchto jmen. V sezení Král. České Společnosti Náuk dne 27. června 1898. V Praze, nákladem Král. České Společnosti Náuk 1898. (Totéž německy jako otisk z «Baltische Studien», Stettin 1899.)

Masky

Národního divadla

1883—1900.

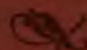
I. Jindřich Mošna.

Připravují se svazky:

II. Ladislav Stroupežnický.

III. František Kolár.

Později další.

Cena 1 koruna.

